

Zapisnik s petog sastanka predsjednika
republika i predsjedništava republika,
Cetinje, 29. travnja 1991. godine.

NEAUTORIZOVANI TEKST

MAGNETOFONSKE BILJEŠKE
SA PETOG SASTANKA PREDSEDNIKA PREDSEDNIŠTAVA I PREDSEDNIKA
REPUBLIKA, ODRŽANOG NA CETINJU 29.APRILA 1991.GODINE

MAGNETOFONSKE BILJEŠKE
SA PETOG SASTANKA PREDSJEDNIKA PREDSJEDNIŠTAVA I PREDSJEDNIKA
REPUBLIKA, ODRŽANOG U PLAVOM DVORCU NA CETINJU, 29.04.1991.GODINE

POČETAK 11,10 ČASOVA

Mr. MOMIR BULATOVIĆ:

Da počnemo.

Ja koristim priliku da vam još jednom najsrdačnije poželim dobrodošlicu i da otklonim onu prvu manjkavost koju sam kao domaćin pokazao u našem prvom susretu, sprat ispod. Mi se nalazimo u prestolonaslenikovoj rezidenciji. Ona je napravljena 1896. godine. Prestolonaslednik Danilo je koristio rezidenciju do 1916. godine. Izmedju ratova u njoj je radila cetinjska gimnazija, a poslije oslobodjenja je u funkciji galerije i muzeja što joj je i danas namjena, osim ovom sadašnjom našom prilikom.

Dozvolite mi da vas na samom početku upoznam sa svim nekoliko tehničkih detalja, u skladu sa našim dogovorom na prethodnom susretu u Ohridu. Mi smo uputili predlog da nastavimo po dnevnom redu, koji je razmatran u samome Ohridu. Dali smo i predlog rada i boravka na Cetinju u okviru ono malo raspoloživog slobodnog vremena, ja osjećam za obavezu da vas obavijestim da možemo zadovoljiti svaki poseban interes.

2.

Ukoliko neko ima neku posebnu želju da u okviru Cetinja obidje bilo koje mjesto, ovdje ima ljudi koji su spremni i voljni svakome od nas da pokaže i objasne nešto što bi moglo da predstavlja znači naš poseban interes. Inače, ja se nadam da ćemo, bar što se tiče konferencije za štampu, poštovati naše termine, ali su se domaćini, neposredni ovdje na Cetinju potrudili da naprave jedan solidan i čini mi se dosta interesantan program za novinare, pa iako u skladu sa našom prethodnom praksom, koji minut zakasnimo na konferenciju za štampu, računam da nam neće možda biti previše zamjereno.

Ja bih predložio da, u okviru dnevnog reda za naš današnji sastanak, posebnu pažnju posvetimo nastavku razmatranja pitanja referenduma, jer očigledno je da smo na prošlom sastanku došli do nekih dodirnih tačaka i otvorili neke nove dileme, pa pretpostavljam da bi ovo bila zgodna prilika da prije svega, pokušamo da nešto cjelovitije ili možda čak u optimističkoj varijanti ili do kraja ocijenimo i razmotrimo to pitanje.

Ne znam da li se slažete sa ovako ponudjenim dnevnim redom.

Još jedno sasvim kratko tehničko objašnjenje.

Ja znam da je naš prethodni domaćin drug Gligorov, u Ohridu vodio računa o tome, po godinama, kako smo sjedeli, ja računam da bez ikakvog posebnog sistema i principa, ja sam ovdje samo predložio da naš budući domaćin ima ovu sadašnju poziciju i onda da ne ponavljamo onaj naš dosadašnji raspored

3.

koji je bio. Znači ako je napravljeno možda nešto u rasporedu što nije u skladu sa nekim političkim manirima i dobrim ukusom, onda samo pripišite to našoj želji da budemo makar u tome originalni.

Ja bih iskoristio priliku da sasvim kratko kažem nekoliko svojih osnovnih razmišljanja oko pitanja referenduma.

Ono što je za mene u samom startu značajno to je da se ovim pitanjem faktički odlučuje o statusu zemlje Jugoslavije u cjelini i statusu svake pojedine republike. Eksperti kažu da je pitanje problematika referenduma, odnosno plebiscita uvijek nešto više od uobičajene političke odluke, budući da ona ne može biti korigovana, u onome periodu, recimo od četiri godine, koliko od jednih izbora do drugih, čime se faktički građanima daje mogućnost da promjene koriguju svoju politiku.

Kada bi se odlučivalo o političkoj budućnosti jednog regiona ili jednog dijela zemlje, moglo bi se raditi o tome da referendum bude posljedica niza autonomnih i nedovoljno povezanih i koordiniranih odluka. Medjutim, skrenuo bih vašu pažnju na činjenicu da će naši građani u našim republikama, faktički odlučujući između dvije ili više mogućnosti, dati svoj glas koji će bitno opredijeliti političku i svaku drugu sudbinu Jugoslavije i svih njenih republika posebno. Zbog toga bih predložio da se na samome startu odredimo prema tome da li je moguće da postignemo jedan minimum uslova da bi referendum bio valjan, u političkom i pravnom smislu, a ja cijenim da bi taj minimum uslova bio sadržan u tri tačke koje čini mi se nisu bile sporne makar u predlogu naših eksperata prilikom

4.

našeg susreta u Ohridu. Čini mi se prvo da bi referendum trebao biti pripreman po istom postupku i proceduri u svim republikama.

Drugo, da se glasa, odnosno odlučuje u isti dan i treće, da se političko izjašnjavanje građana vrši u odnosu na ista pitanja. Bez toga gotovo bi bilo nemoguće obezbijediti uporedivost rezultata referenduma a time i izbjeći veoma nepovoljnu rekao bi i za nas sve skupa veoma lošu situaciju da nakon referenduma ne znamo mnogo više nego li smo znali prije samog referenduma. Ja u tome svemu držim da se referendum

... održi 19.maja uz pitanja koja neću vjerovatno iznositi vrijednosne sudove, nijesu usaglašena medju nama, niti na nivou bilo kojeg saveznog organa i neki drugi fakat činjenica.

I treći, bi bio faktička neizvjesnost održavanja referenduma u ostalim republikama, jer postoje nedoumice pristupne u javnosti i možda medju nama samima da li će se u Srbiji, Makedoniji i Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori uopšte pristupiti referendumu i od čega to sve skupa zavisi, odnosno kakav bi splet događaja koji slijede mogao da uzrokuje odluku da se ide na referendum i da se od njega odustane. Na osnovu ovih činjenica, već bi se sad moglo konstatovati, da je najveći domen naših tekućih razgovora već postignuta saglasnost o održavanju referenduma dovedena u pitanje nekim jednostranim odlukama i postupcima. Moj ^{je} utisak da danas treba krajnje otvoreno da razmijenimo mišljenja i da u konačnom ocijenimo da li uopšte ima svrhe ukoliko se na ovome pitanju ne možemo konstruktivno saglasiti da dalje nastavimo i vodimo razgovore, prije svega, u ovom sastavu uz ovoliku medijsku pažnju i protokolarni značaj.

Ja sam već iskoristio priliku u onom neobaveznom razgovoru da vas upoznam budući da imam tu trenutnu nesreću da prisustvujem i na sjednicama Predsjedništva SFRJ, bez nekog previlikog razloga po mom ličnom mišljenju, ali i u samom Predsjedništvu SFRJ sve više raste otpor prema ovakvim našim susretima, a naravno im ide činjenica da mi veoma sporo pravimo poma-ke u našem političkom dogovoru.

Na žalost ono što ja lično osjećam budući da sam učesnik jednog i drugog sastanka, to je da možemo jedni druge da kritikujemo, ali da teško možemo da dogovorimo ko je uspješniji i bolji, jer nas karakteriše gotovo identičan stepen nemogućnosti da se usaglasimo i gotovo isti problemi bilo na kojem nivou da raspravljamo. Čak kad se u to uključi i Skupština Jugoslavije postaje to više nego očiglednije.

Na ovom pitanju i moguće na današnjem sastanku predpostavljam da će javnost iskristalisati sud o nama kao uspješnim, malo manje uspješnim ili da upotrijebim grub izraz "promašenim" pregovaračima. Zbog toga, zbog tog zajedničkog interesa, zbog mirnih i demokratskih rješenja za koja se svi zalazemo predlažem da danas do kraja pokušamo da razmotrimo pitanje referenduma nadam se da to možemo uraditi u raspoloživom vremenu koje bi nam omogućilo da nastavimo i dalje po dnevnom redu. U tom cilju, mislim da bi bilo poželjno ustanoviti stepen spremnosti svake republike, odnosno svakog od nas da da predloži da se ide na referendum po republikama, te da se usaglasi postupak i organizacija datum održavanja i pitanje na referendumu. Nakon ove usmjeravajuće sugestije skrenuo bih vašu pažnju na nekoliko pravno-tehničkih pitanja koja su od takvog značaja da postaju par-exelans politička pitanja. Moj odgovor u samom startu ove diskusije, u odnosu na ova sugestivna tematska područja, bio bi da državno rukovodstvo Crne Gore želi da organizuje referendum o političkoj budućnosti Jugoslavije da organizaciju i način izvodjenja referenduma vrijeme održavanja i istovjetnost pitanja smatramo toliko značajnim, čak do mjere svrsishodnosti samog referenduma i smatramo neophodnim

7.

da se ova pitanja definitivno dogovore i usaglase. U pripremi ovog sastanka nakon konsultacija u Predsjedništvo Socijalističke Republike Crne Gore ja bih bio slobodan da vam prenesem neka naša razmišljanja i moguće predloge.

Prvo, što se tiče održavanja referenduma, mi smatramo da na referendumu treba da glasa svaki punoljetni građanin koji ima aktivno i pasivno biračko pravo. Da se referendum održava usvim republikama istoga dana i da se odlučuje o istim pitanjima; da se u roku od najmanje mjesec dana, kako mi računamo, prije referenduma građani moraju istinito informisati o posledicama referenduma a naročito u pogledu sledećih pitanja: promjene državljanstva, odnosno gubitka državljanstva SFRJ, zatim statusa etničkih manjina koje ostaju u sredini većinske nacije koja konstituiše novi državno-pravni oblik, nadalje položaja nacionalnih manjina unutar drugih država, ne više unutar SFRJ, zatim načina razgraničenja materijalnih prava i obaveza između države predhodnice i novonastalih državnih tvorevina na teritoriji Jugoslavije, zatim regulisanje obaveza po međunarodnim ugovorima kojima je bila obavezna država predhodnica i konačno načina i roka uzajamnog priznavanja država i uspostavljanje međusobnih diplomatskih odnosa. Pravila referenduma po našim razmišljanjima sankcionisala bi se republičkim zakonima na bazi usaglašenih normi i obavezne primjene standarda demokratskog odlučivanja. Razmišljajući, a u tom trenutku nismo imali precizne formulacije referenduma najavljenog za 19. maj u Hrvatskoj koja bi to mogla pitanja da budu za referendum na osnovu naše predhodne rasprave u Ohridu. Mi smomislili, da bi okvir za ovu našu raspravu i kao prvi predlog ovdje mogli da postavimo dva pitanja.

Prvo, dali ste za to da se Jugoslavija očuva kao savezna država ravnopravnih naroda i građana, i drugo pitanje

Da vaša republika postane suverena, nezavisna i samostalna država iznad sadašnje države Jugoslavije. Ukoliko bi se građani opredijelili za pitanje dva, bilo bi moguće da se ispod tog pitanja kaže da li ste za to da vaša nova država pokrene postupak udruživanja u savez suverenih država.

Na ovo pitanje, bi se, prema našem razmišljanju odgovaralo sa da, ili ne, a odgovor za prvo ili drugo pitanje dao bi se zaokruživanjem redonog broja pitanja.

Evo koristeći vaše strpljenje i pažnju i činjenicu da sam domaćin ovog skupa, ja sam bio slobodan da iznesem ovih nekoliko prethodnih razmišljanja, računajući da bi mogli da budu sugestivni za našu dalju raspravu.

Zahvaljujem se na pažnji i otvaram diskusiju.

Izvolite, gospodin Tadjman.

Dr FRANJO TUDJMAN:

Da kažem svoje i da onda posle toga, ovako kako je domaćin, predsjednik Bulatović iznio problem referendumu je veoma zanimljivo, u pitanje su uključena sva bit pitanja naših rasprava.

No, opet treba konstatirati da se opet susrećemo sa jednom pojavom kao da referendumom tri puta diskutiramo i sve nam novo nanovo.

Medjutim, mi smo se krajnje sporazumjeli da se sprovede referendum do kraja svibnja i bilo je riječ o

sadržini tog referenduma i ovi pokušaji da se nametnu isti postupak isti dan i ista pitanja, i tako dalje, već unapred govore o jednom prilazu koji da se lapitarni izraz nema prolaz, koji ne vodi računa o realnostima republika.

S obzirom na ta iskustva, na dosadašnje dogovore, pa i na posebne okolnosti sa kojima se mi u Hrvatskoj susrećemo, mi smo doneli odluku s kojom ste vjerovatno upoznati, no, ja ću vas ovdje i upoznati sa njome.

Ta odluka o referendumu Hrvatske glasi ovako: U svezi spregovorima o razrješenju državne krize u SFRJ, a radi utvrđenja i ostvarenja volje hrvatskog naroda i svih građana republike Hrvatske, temeljen članka 98. i 87. Ustava Hrvatske, članka 3. Zakona o referendumu, donosim odluku o raskosu referenduma.

Rimsko jedan. Raspisuje se referendum u Republici Hrvatskoj, drugo, referendum će se održati dana 19. svibnja 1991., treće rimsko, na referendumu će građani odgovoriti na pitanje,

Prvo, jeste li za to da Republika Hrvatska kao suverena i samostalna država koja jamči kulturnu autonomiju i sva građanska prava srbima i pripadnicima drugih nacionalnosti u Hrvatskoj, može stupiti u savez suverenih država s drugim republikama, prema prijedlogu Republike Hrvatske, Republike Slovenije, za rješenje državne krize SFRJ-ota. Odgovor da - ne.

Drugo, jeste li za to da Republika Hrvatska ostane u Jugoslaviji kao jedinstvenoj saveznoj državi, prema predlogu Republike Srbije i Socijalističke Republike Crne Gore

za rješenje državne krize SFRJ-ota. Da - ne.

Četvrto, referendum će provesti republičke opštinske komisije za promjenu referenduma, ustavnost i zakonitost republičkog referenduma nadzire Ustavni sud Republike Hrvatske.

Peto, ovu odluku objaviti u narodnim novinama. Predsjednik Republike Hrvatske, potpis predsjednik Vlade.

Prema tome to je odluka Hrvatske koja kod nje ostaje.

Mislim da smo udovoljili zajedničkom dogovoru da odgovorimo na pitanje je su li građani za to da prihvate predlog da se ostane jedinstvene jugoslovenske države kao savezne federativne države ili pak za to da se između suverenih samostalnih država ostvari savez .

Mi smo donijeli takva dva pitanja, unatoč tome što smo imali iz gotovo svih opozicionih stranaka prijedloge pa i pritisak da postavimo jedno jedino pitanje da li smo za

puno samostalnosti Republike Hrvatske za razdruženje sa Jugoslavijom. Smatrali smo da ovakvim pitanjima dajemo prilog zajedničkim naporima za rješavanje krize i da u biti dobivamo volju građana za daljnu politiku hrvatskog vrhovništva, s tim da što se nas u Hrvatskoj tiče završena rasprava o referendumu. Mi ga provodimo i očekujemo rezultate referenduma.

MOMIR BULATOVIĆ

Hvala.

Ja sasvim kratko. Možda ste vi to tako doživjeli. Ja nisam imao ni namjeru niti imam mogućnosti ni volje da namećem bilo kakva rješenja, samo sam iznio razmišljanja koja su za nas mjerodavna, na žalost nisu u zoni političke realnosti.

Toliko.

MILAN KUČAN

Vrlo kratko. Stavovi se naši menjali nisu od onoga što je bilo rečeno na Brđu i prošli put na Ohridu. Dakle, plebiscit u Sloveniji je sproveden. Odgovor na njemu je postavljen. Ako bi došlo do realnih izgleda za osnivanje zajednice suverenih država mi bi, vjerovatno, odluku o tome morali staviti ponovo na plebiscit, odnosno na referendum. I kako smo rekli prošli put to bilo onda referendum od dva dela. Prvi deo u pogledu statusa Slovenije on je završen, ovo drugo zavisi od realnosti te opcije.

Samo da pitam ja, tebe Momire nisam razumeo da je i tim predlogom vašim, postavljeno pitanje referenduma, od-

nosno plebiscita u Sloveniji.

MOMIR BULATOVIĆ

Ja sam samo pokušao da kažem da se radi o nekim teorijskim i političko-pragmatičnim pitanjima. Kao političari i pragmatici mislim da smo to pitanje već raspravili. Ne pada, ja mislim, nikome od nas na pamet da osporavamo rezultate referenduma i sam tok plebiscita u Sloveniji.

MILAN KUČAN

Sada sam Te razumeo. Hvala.

MOMIR BULATOVIĆ

Izvolite gospodine Izetbegović.

ALIJA IZETBEGOVIĆ

Kao što mi se čini, ne samo iz ovih današnjih, već ovoga što smo do sad čuli, nego stampesno poznati stavovi. Ovo nisu neke nove stvari. Dakle, kao što se može zaključiti ne samo iz ovoga što smo danas čuli ovdje, nego inače, jer pratimo što se događa u sali trenutne kakve se odluke donose, teško da ćemo doći čini se do jedinstvene formule referenduma, do jedinstvenog pitanja, tim prije postojala su i odstupanja u Ohridu u odnosu na dogovore gore u Kranju, već su postojala odstupanja u pogledu svrshishodnosti održavanja referenduma. Poslije javile su se u nekim sredinama sumnje da to treba drukčije uraditi itd.

Što se tiče Bosne i Hercegovine mi ćemo najvjerojatnije, naravno vi znate da je naš sastav skupštinski vrlo mješovit, neujednačen i ja ne mogu prognozirati unaprijed kakva

13.

će biti odluka, ali, koliko mogu da procijenim stvari, najvjerojatnije ćemo referendum organizirati tako da će biti tu odgovori na, iskoristićemo priliku da na referendumu dobijemo odgovore na dva pitanja. Prije svega, mislim da će prvo pitanje glasiti da li ste za suverenu i nedjeljivu Bosnu i Hercegovinu u sastavu jugoslovenske zajednice. Mislim da će tako biti prvo pitanje, a drugo pitanje će se odnositi na izjašnjavaње DA ili NE. Ali drugo će se pitanje najvjerojatnije odnositi na izjašnjavaње o tome kako

... građani Bosne i Hercegovine vide Bosnu i Hercegovinu u budućoj jugoslovenskoj zajednici. Dakle, biće ponudjena dva odgovora, da li je vide kao konfederaciju, odnosno kao savez država ili saveznu državu. Međutim, čini se da u nas postoji snažan pritisak javnosti, političkih stranaka skoro smo imali jedan sastanak na koji su došli od 9, 10 političkih stranaka zastupljenih u Parlamentu predstavnici 9 stranaka u kojima je izraženo skoro jednodušni stav da se treba ponuditi i građanima Bosne i Hercegovine i jedna kompromisna formula između ove dvije. To je stvar daljeg razmišljanja i vidjećemo da li će se moći jasno i konzistentno formulirati ta nova formula, ta kompromisna formula. Dakle, to drugo pitanje o raspletu jugoslovenske krize, odnosno vidjenje Jugoslavije, bi se najverovatnije proširilo još, bilo bi izjašnjavanje, ne bi bio referendum u vidu pitanja da ili ne, ali bi bilo izjašnjavanje građana o tome kako vide Bosnu i Hercegovinu u budućoj jugoslovenskoj zajednici. Da li je vide takvu u okviru one dvije opcije koje smo u krajnjem definirali, ili možda još i treća jedna kompromisna formula na kojoj jedna grupa eksperata sada radi. Ja mislim da ćemo do sastanka u Bosni i Hercegovini, sledećeg, koji će biti valjda kroz nekih desetak dana, ja mislim da ćemo moći da vam saopštimo šta ćemo konačno ponuditi Skupštini Bosne i Hercegovine, jer se na ovoj takozvanoj, kompromisnoj formuli upravo radi jedna grupa stručnjaka. Ako vidimo da je ona, da je ta formula dovoljno teorijski zasnovana konzistentna, sprovodiva, realna. Najverovatnije ćemo je ponuditi Bosni i Hercegovini, i predložiti ćemo i vama da i vi

15.

ponudite vašim građanima takvo jedno rješenje. Naravno, ta situacija izrasta iz realnog stanja koje vlada u Bosni i Hercegovini, iz njenih realnosti koji se tiču nacionalnog stava, političkih raspoloženja koja tamo postoje, i naravno, traženja nekakve formule koja bi omogućila i koja bi smanjila tenzije u Bosni i Hercegovini, i omogućila da ona opstane i da prodje ovu krizu bez većih teškoća.

Ja bih vas podsjetio da sam ja, imajući u vidu mogućnost što se tiče onog prvog pitanja mogućnosti izjašnjavanja u Bosni i Hercegovini zahtijevao i tako je formuliran onaj zaključak iz Kranja da se kaže da se na referendumu, i one dvije riječi, pored ostalog, mora jasno vidjeti da li su građani se opredjeljuju između ove dvije opcije. Ali pored ostalog, upravo pored ostalog čime sam htio napraviti prostor jedan da se možda ubaci i treće pitanje u našem konkretnom slučaju, to je pitanje o nedjeljivoj Bosni i Hercegovini.

Kod nas je to sada krajnje aktuelna tema, nema građana u Bosni i Hercegovini koji upravo ne govori o tom problemu da li je Bosna i Hercegovina, da li će opstati kao jedinstvena republika, ili će biti dijeljena, jer takvih apetita ima izvan Bosne i Hercegovine, ima je i u Bosni i Hercegovini od strane nekih ljudi. Mi ćemo postaviti građanima da odgovore na to pitanje žele li da Bosna i Hercegovina ostane kao cjelina ili možda nešto drugo hoće.

Prema tome, mislim da nećemo bitno odstupiti od kranjskog dogovora, jer će odgovor na pitanje, da li savezna država ili savez država biti postavljeno građanima i na njega će se dobiti jasan odgovor. Ali, naravno, iskoristićemo priliku da saznamo i

16.

neke, kakva uvjerenja, kakva vidjenja građani imaju o nekim drugim sasvim aktuelnim pitanjima koja u našoj republici danas postoje, koja možda se ne tiču drugih, a da se tiču nas i mi ćemo pokušati da dobijemo odgovor na tu stvar.

Jedina, možda u svemu tome je novost to da se, da ćemo najvjerovatnije vam dati odgovor na sledećem razgovoru, da li ćemo mi u Bosni i Hercegovini staviti i treću mogućnost. To je ona kompromisna formula koju sam ja ovdje jedno vrijeme iznosio ali koja sada treba da bude zaista stručno dobro ispitana od strane jedne grupe eksperata i što se tiče pravne strane stvari i, naravno, i ekonomije i svega drugog. Da se ponudi jedna konzistentna formula koju ćemo ili ponuditi ili nećemo, o tome ćemo vas najverovatnije obavijestiti na sledećem sastanku.

Hvala.

Da iskoristim ovu malu stanku, da iznesem neke podatke, koji će malo objasniti zašto, na osnovu čega neke činjenice, u stvari, da bi bolje razumjeli uopće ova naša razmišljanja u Bosni i Hercegovni i ove naše opcije koje ovdje iznosimo itd. Ja ovdje imam rezultate preliminarnog popisa stanovništva u nacionalnom pogledu Bosne i Hercegovine. Imamo ovdje naravno i po mjestu itd. ali na ovoj prvoj stranici imam, ali na ovoj prvoj stranici imam po regijama ovih 7 regija, ili ukupno recimo, prije svega Bosna i Hercegovina, sastav stanovništva: Hrvata 17,3, Muslimani 43,7, Srba 31,3, Jugoslovena 5,5 i ostalih 2,2. Prema tome, ove tri glavne skupine narodnosne: Hrvate 17,3, Muslimani 43,7 i Srbi 31,3. Vidite po regijama kako stoji, nigdje nema izrazitih većina osim opština pojedinih, naravno i takve podatke imam, ako nekoga bude zanimalo. Ali ako se uzmu cjeline sada, banjalučka regija ima Srba 56%, Muslimana 25,7%, a Hrvata 10%. U Bihaću 2,4%, Muslimana 71% i Srba 22%. Pa zatim, u Doboju redom Hrvati, Muslimani, Srbi, ovako stoji 26:31:35. Mostar Hrvati 49,8%, Muslimani 25, Srbi 19. Sarajevo: Hrvati 8,5, Muslimani 51,6%, Srbi 29,4%. Tuzla: 8,9:55,3:28. Zenica 26:51:14. Dakle, jedna krajnja izmiješanost stanovništva. To je sadašnje stanje regija u koje postoje samo neki pokušaji da se u Banja Luci nešto prekoroji, pa bi tu odnosi bili nešto drugačiji. Kada je prošla ova regionalizacija, koja sada tako ide, onda bi tu došlo do

povećanja, dakle, do jedne izmijenjene slike u kojoj bi srpsko stanovništvo bilo negdje oko 61,2%, muslimansko bi palo 20% i hrvatsko na negdje oko 10%. U ostalim krajevima nema težnji za nekom regionalizacijom osim toga u istočnoj Hercegovini, ali to je rijetko nastanjeno stanovništvo koje skoro da ne bi igralo ulogu i to je za sad mostarska regija. U kojoj u cjelini, kao što sam rekao, ima Hrvata 49,8%, Muslimana 25,4%, Srba 19,5%. U nekim od tih opština postoji izrazito srpska u nekim izrazito hrvatska većina, ali svugdje ima i jednih i drugih trećih. Dok je ovi veći djelovi Bosne i Hercegovine upravo tako potpuno izmiješano stanovništvo. Tako da u centralnim djelovima imate skoro ravnotežu, kao što je slučaj Zenice: Hrvata 27, Muslimana 51, Srba 14. Pa i u Mostar imamo malo više Hrvata skoro 50:25:20.

Ove cifre pokazuju zašto nas možda baš nijesu prihvatljive one jedne oštre opcije, jer upravo pojedini narodi imaju rašta vidjenja raspleta krize. Ja sam uvjeren što se tiče Bosne i Hercegovine ako ta gledanja i te želje stavim ova tri naroda na jedno mjesto, pa ga dobro promučkam, pa dobijem ako ne neki

amalgam ili neku mješavinu i da onda dodamo u stvari većina ljudi će se založiti za jednu visoku samostalnost Bosne i Hercegovine za rješavanje njenih pitanja, suverenost u onoj mjeri u koliko to imaju druge republike, ne više ali ne i manju, koliko imaju druge države, koliko ima Srbija i Hrvatska, u tolikoj mjeri i siguran sam da će se osamdeset posto građana, možda i osamdeset pet svih, to neke ankete sada pokazuju izjasniti za nedjeljivost Bosne i Hercegovine. Uz formulu da opstanu u jednoj vrsti jugoslovenske zajednice. To bi bila jedinstvena formula, jedinstveno pitanje, da li ste za suvereniti jedinstvenu nedjeljivu Bosnu i Hercegovinu u sastavu jugoslovenske zajednice. S tim da bi se u drugom pitanju tražio odgovor na to kakvu jugoslovensku zajednicu, da li je vide kao savez država, federaciju ili da je vide kao jednu, da se traži jedno kompromisno rješenje koje bi sačuvalo neke elemente savezne države, unijelo dosta elemenata konfederalnih.

Držim da ova treća opcija, što se tiče Bosne i Hercegovine ima vrlo snažnu podršku, u Bosni i Hercegovini. To ćemo vidjeti i što se tiče strane Skupštine kako će prihvatiti, moraćemo tu da idemo na jednu vrstu konsenzusa, oko pitanja da se tu ne pocijepamo, barem kod pitanja. Ostaviću kasnije da kažem slobodno odgovore kako žele i da to ispoštujemo, što kažu.

20.

MOMIR BULATOVIĆ:

Hoćemo li napraviti pauzu ili da nastavimo, da izvolite.

MILAN KUČAN:

Što se toga tiče kako u lakšoj poziciji jeste referendum vrlo značajna faza ako ostanemo na tome, što smo dogovorili na Brđu. To je odluka u pogledu položaja Republike kako će se izjasniti građani jedno, dva ili više pitanja. To je ipak sa aspekta našeg zadatka, posle dogovora, da se na to ide i da se ide po republikama, ipak samo jedan deo posla. Drugi, je vezan za naše opredjeljenje da na taj način iza tih razgovora, bez obzira vodili ih mi ili u Predsjedništvu Jugoslavije i u Skupštini stoji legitimno utvrđen i legalno na demokratski način definiran rezultat, odnosno definirana pozicija većine građana u Republici. I na toj osnovi tek dolazi onaj najsloženiji deo posla. To je razgovor o razrješavanju krize na osnovu referendumskih rezultata. A to pretpostavlja razgovor o reguliranju međusobnih prava i obaveza ili ako hoćete dolaženje u situaciju čistih računa, kako smo to nazvali i razgovor o zajedničkim interesima.

Ja ne viđim da trebamo danas mnogo gubiti vremena oko samog referenduma, ako ostanemo na do sada dogovorenim principima i da pomaknemo težište naše diskusije na ova dva sljedeća pitanja. Barem na jedan kompleks kako smo se na Brđu i dogovorili. Jer očito je, da ovdje vaš uniformiranog prilaza i razumijevanja referenduma nema, ali nije ni potrebno, važno je da smo se mi dogovorili za princip, znamo o čemu treba pitati i kako će baš biti formulirano pitanje ili pitanja. Ja mislim da je stvar

prilika i odgovornosti organa, pre svega Skupštine, o svakoj Republici, no ono što je ostalo nejasno među nama izgleda. Ja ako sam imao osjećaj da posle Brda je bilo jasno, posle Ohrida je očito bilo jasno, kako u republikama referendum. Svi građani i utvrđivanje rezultata građanskog biračkog prava ili po narodnostima, odnosno po nacionalnim pripadnostima. Ako je to drugo onda naravno uvlači jedan složen politički problem, ali ipak na kraju ćemo ga morati riješiti na način, to je ipak suvereno pravo republika i njenih organa. No moj je predlog, ako je moguće da ne gubimo više mnogo vremena sa referendumom, nego da idemo dalje na ova dva pitanja.

KIRO GLIGOROV:

... i da se osvrnem malo na naš razgovor, ali možda to kasnije da vidimo, kako ćemo dalje. Samom referendumu ja bih rekao sljedeće: tako sam shvatio i dogovor u Kranju, a mislim da je to priroda i referenduma da on znači oblik prethodnog izjašnjavanja o pitanjima koja budu postavljena i da razume se, rezultat tog izjašnjavanja, da je obavezan za nadležne republičke organe, za dalje pregovore itd. pa i za savezne organe.

Odluku o referendumu razumio sam da će donijeti svaka republička skupština i mi se isto sa tim slažemo. Da je

na referendumu po našem mišljenju učestvuju svi građani u okviru date republike, punoletni stanovnici koji imaju prebivališta na odgovarajući, a što na odgovarajući način treba utvrditi i sprečiti eventualne špekulativne emigracije.

Što se tiče samih pitanja, ja na njih sada decidno ne bih mogao da odgovorim, kako će glasiti to moramo daljim konsultacijama u samoj Skupštini utvrditi, ali svakako za osnovu će imati izjašnjavanja o tome kako zamišljamo buduću jugoslovensku zajednicu kao savez suverenih država, republika, ili kao saveznu državu, ali sa kojim i kakvim tačnim formulacijama, ovo smo recimo čuli danas kako je to formulirano u Hrvatskoj. Ovo ne bih mogao da kažem da je definitivna formulacija, nego da će o ta dva osnovna oblika biti izjašnjavanje na način kako to budemo utvrdili. Rezultati referenduma da se utvrđuju na nivou Republike. Sad je očito da se uporedivost tih podataka obzirom na različito pitanje kako će biti postavljena neće biti sasvim moguće, ali vjerovatno za jednu opštu orijentaciju koja se republika zašto opredjelila moći će se i koristiti.

Ja ne bih mogao danas da kažem da li ćemo mi moći da raspišemo referendum koji bi se obavio do kraja maja. Ocjenjujemo da je priprema za to neophodna, radi se o veoma ozbiljnom opredjeljivanju svih građana, radi se o nekim kategorijama koje su pomalo za građane apstraktne, moraju se veoma pažljivo i dobro razjasniti, informirati itd. Prema tome, očito je zasada da je teško održati referendum u isto vreme, već i iz ovoga za danas Hrvatska za 19., Bosna i Hercegovina do kraja meseca, ja ne mogu danas da obećam da će to biti do kraja meseca, ali to ću sledećeg sastanka verovatno moći preciznije da kažem. Ali imam utisak da

ćemo poslije referenduma naravno sa potvrđenim ili demantovanim dosadašnjim stavovima ipak biti u istoj situaciji kao i sada da moramo dalje pregovarati i razgovarati. To je neizbežno. I zato mi se čini da bi bilo dobro da razgovori o budućoj zajednici teku i do referenduma i poslije referenduma zajedno sa onim pitanjima koji su povezani sa tim, a to znači buduće funkcije za koje su zainteresirani svi u toj zajednici i isto tako i rasprava i priprema svega onog što je potrebno za međusobni obračun za sve dosadašnje zajedničke odnose koje smo imali u toku ovih decenija. Mislim da odlaganje toga nije korisno, jer gubimo na vremenu i gubimo što je najvažnije da ubrzamo izlazak iz ove krize, zbog čini mi se da insistiranjem na produžavanju državno-pravne forme Jugoslavije kao savezne države u kojoj bi republike bile ravnopravne, a u kojoj ne bi imale suverenost, po mom mišljenju, ako smo realisti, u ovoj današnjoj situaciji to je teško postići i očekivati takav dogovor i bojim se da to vodi ka raspadu Jugoslavije, a to razume se onda ne isključuje i građanski rat i td. Po našem mišljenju takodje nije realan koncept potpunog razdruživanja svih republika u Jugoslaviji čime bi se formalno postivao kapacitet suverenosti jer to hteli ili ne počiva na apstraktnom sledu akata otcepljenja koje se realno teško mogu bez dublje krize i sukoba ostvariti. Imam u vidu i sveru odbrane ekonomskih odnosa međunarodnih dugova, dogovora koji obavezuju itd. Zbog toga, i dalje ovaj zastupam mišljenje da je neophodno postići dogovor paralelnim procesom kao što sam već pomenuo raščišćavanje dosadašnjih računa, sporazumom o uzajamnim pravima, obavezama proisteklim iz dosadašnjeg zajedničkog života i dogovorom o osnovama zajedničkih funkcija nvoog saveza država, ovakav vezan proces transformacije omogućio bi

po mom mišljenju mirnu promjenu državno-političke forme dosadašnje zajednice i kontinuitet izvesnostiⁱ/medjunarodno-pravnu stabilnosti procesa promene. U tom smislu iako nije moje da sudim, ali pozdravljam takav način formulisanja pitanja u hrvatskom referendumu da su izbjegli pitanje razdruživanja itd. što otvara takvu jednu perspektivu zajedničkog razgovora o budućim funkcijama zajednice i budućoj zajednici. Evo za sada bih toliko.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ:

Moj utisak kako smo danas startovali da smo mi daleko iza onoga što smo postigli u Kranju, pa čak i daleko iza nekih naših zajedničkih opredjeljenja da idemo...

... na jedan demokratski put s pregovorima, jer ako ćemo s demokratskim pregovorima onda bismo morali da težimo postizanju nekog stava jer zbog čega inače onda vodimo pregovore. A ako se ovdje što mi radimo svede na golo međusobno saopštavanje različitih stavova, a ne na nastojanje za postizanje dogovora, o putu razrješenja krize, u stvari naš razgovor ne bi imao smisla. Ja bih samo nekoliko stvari ovdje rekao. Upravo, sledeći evoluciju naših razgovora do Kranja i saglasnost koju smo tamo postigli, najvažniji rezultat koji smo mi postigli u Kranju je to što smo svi bili saglasni da se o pitanjima takve važnosti kao što su ova o kojima mi razgovaramo obezbedi izjašnjavanje referendumom. To sam uostalom i onda smatrao. Tu ocjenu zadržavam i sada, ne samo za to što je to bilo moje zalaganje od početka razgovora o razrješenju krize, već za to što referendum znači neposredno izjašnjavanje, što je jedino primereno značaju pitanja o kojima raspravljamo. To u Kranju jeste bio važan rezultat, jer je sve do tada ideje o neposrednom izjašnjavanju naroda i građana Jugoslavije, ta ideja je bila do Kranja, veoma sporna ili bar blaže da kažem osporavana.

Međutim, od tada do danas stvorena je situacija bar po izjavama, po štampi po svemu što se događa, u kojoj se, da počnem od Slovenije, u Sloveniji smatra da je taj referendum već sproveden. U drugoj republici u Makedoniji, ako je tačno ono kako štampa o tome piše, da se neće moći ni sprovesti,

u Hrvatskoj sad smo čuli šta nam je Franja rekao, najavljena je jedna odluka posebna o tekstu pitanja, jednostrana jedna odluka o tekstu pitanja i danu održavanja referenduma, bez uskladjivanja sa drugim republikama, što ideju o neposrednom izjašnjavanju naroda i gradjana Jugoslavije dovodi u pitanje.

No, ja i u tim uslovima smatram da mi treba da idemo dalje, upravo na ovom pitanju referenduma, kako ne bismo došli u opasnost da blokiramo i poništimo rezultat ranijeg dogovora o referendumu i da dovedemo u pitanje samu suštinu referenduma i njegovu demokratsku legitimnost u razrješenju krize. Jer, kao što Kira kaže, referendum shvata za jedno prethodno izjašnjavanje. To podrazumeva, dakle, ako sledimo tu misao, da bi rezultat referenduma u tom slučaju bio putokaz za dalji rad, legitimnih organa u republikama i u Jugoslaviji. Dakle, polazim od toga da se ne može odlučivati na drugačiji način nego na način na koji se menja Ustav Jugoslavije, da li donošenjem odgovarajućeg ustavnog zakona, ili na sličan način, ali u svakom slučaju nismo doveli u pitanje u dosadašnjim razgovorima potrebu da se na legitiman način nastavi ta procedura, zato za mene referendum ima smisao da gradjani i narod Jugoslavije ostvare upravo svoje pravo da saopšte svoj stav o pitanjima svoje budućnosti, i da se onda polazeći od njihovog stava, u Ustavom predviđenoj proceduri taj stav u organima Jugoslavije pretvori u Ustavnu normu. Mislim da bi tako zalaganje bilo istovremeno i zalaganje za legalitet i zalaganje za poštovanjem volje gradjana i naroda Jugoslavije. Zato se me-

ni čini sasvim konstruktivan i sasvim logičan ovaj prilaz koji je Momir izneo da bi trebalo da pokušamo da se dogovorimo da taj referendum bude u isti dan, da sadrži ista pitanja, da sadrži jasna pitanja, jer postavlja se onda pitanje o čemu se mi dogovaramo. Nemamo potrebe da se sastajemo da bi smo samo jedni druge upoznali sa svojim stavovima koji isključuju mogućnost našeg dogovora. Dakle, te sugestije mi se čine i konstruktivnim i logičnim da to bude isti dan, i ista pitanja, jasna pitanja. Ako to ne bismo uradili, ako ...

... tako nebi smo postupili, pre svega bi smo doveli u pitanje ravnopravnost svih gradjana i naroda u odlučivanju. Zatim, one-mogućila bi se uporedivost rezultata izjašnjavanja. Kira je malo čas na to ukazao,činimi se s pravom, ako bi se pitanja različito formulisala.I na kraju, dovela bi se u sumnju objektivnost rezu- ltata izjašnjavanja, jer bi se nudila nejasna i sugestivna pitanja u različite dane izjašnjavanja s obzirom na mogućnot uticaja jednih rezultata na druge, pa čak i mogućnost ovih veštačkih migracija itd. Očigledno je da bi se time napravio samo jedan korak ka legitimizaciji stanovišta, koje se inače zastupa, sopstve nog stanovišta, u svakoj republici i koje treba samo da se formal- no potvrdi na neposrednom izjašnjavanju, što nas sigurno ne bi približilo rješavanju.

Naime, posle tako sprovedenog referenduma mi bi smo sigurno bili dalje od rješenja, nego što bi smo bili pre sprove- denog referenduma. Jer, smisao neposrednog izjašnjavanja se pot- puno gubi ako ono nije organizovano o istom precizno, i za svakog birača jasno formulisanom pitanju, istog dana, u istoj proceduri, a da, pritome, ne govorimo o potrebi balansiranja i objektivne pro- pagandne i objašnjenja za svake od ponudjenih opcija, da se obezbe di jedan demokratski ambijent za izjašnjavanje, onda svi treba da budu informisani o svim elementima koji sadrže ponudjene opcije.

I sada, ja jednostavno, razmišljam, o situaciji u kojoj smo se mi našli. Jer, u sve ovo otvorene su i dve lažne dileme, odnosno zamenjene su teze na dva suštinska mesta. Ko se izjašnjava na referendumu i gde se donosi odluka, odnosno da li se izjašnjavaju građani ili jugoslovenski narodi, i da li Jugoslavija Ustav SFRJ i njeni organi postoje i da li se odluke donose u republikama. To su sve pitanja, koja su i danas već ovde na stolu. Govorim o tome da su to, čini mi se zamene teza i neke lažne dileme, jer ni jednog trenutka ni za koga ko, čini mi se, ima pretenziju da se ponaša demokratski, nije sporno da na referendumu učestvuju svi građani u svim republikama, odnosno u Jugoslaviji jer su svi građani jednaki, bez obzira na sva svoja svojstva, pa i nacionalnu pripadnost, iz čega proizilazi njihovo jednako pravo da ravnopravno odlučuje o političkom državnom uređenju zemlje u kojoj žive. Ali, ta nesporna činjenica, koja je uostalom tekovina demokratije, nema nikakve veze i uticaja i nije u koliziji, nije suprotstavljena prirodnom izvornom svojstvu svakog jugoslovenskog naroda radi obezbeđenja zaštite i ostvarenja svojih istorijskih interesa, svoje kulture, identiteta, u svakom trenutku odluči da li će i kako živjeti sa drugim jugoslovenskim narodima. Ova dva principa nijesu dakle ni u kakvoj koliziji, u stvari predstavljaju dve strane iste suštine.

Predpostavka su, po mom mišljenju, ravnopravnost jugoslovenskih naroda u istorijskoj situaciji kada neki jugoslovenski narodi žive u velikom broju u više republika, a u svim republikama izuzev Bosne i Hercegovine postoji apsolutno većinski jugoslovenski narod. Ja sam zabeležio ovo pitanje, koje je izneo Franjo Tuđman, i jednostavno jedan za sebe komentar, ovde govorimo otvoreno. To Hrvatsko pitanje za referendum se obraća praktično samo jednom narodu, hrvatskom, a ostali su građani. Znači, drugim jugoslovenskim narodima, na ovakav način, u Hrvatskoj se ne priznaje ni to svojstvo, ni pravo na izjašnjavanje, ni pravo na samoopredeljenje. Time bi se, po mom mišljenju, vršila jedna nacionalna majorizacija, što sigurno ne bi vodilo jednom mirnom i demokratskom putu razrešenja krize.

Po sebi se razume i to, da će se, pravo naroda na samoopredeljenje i upotrebiti onda kada se neki od jugoslovenskih naroda nadje pred odlukom koja znači njegovo državno, političko, pravno i ekonomsko razdvajanje u različite države, čime njegovi interesi kao naroda bivaju dovedeni u pitanje.

Dakle, po mom mišljenju, važna je dilema da li se izjašnjavaju građani ili narodi, jer se u suštini moraju izjašnjavati i građani i narod. Mi smo zato i govorili, da rezultat referenduma mora da omogući da se vidi, kako, kakav pogled, kakav stav o budućnosti zemlje imaju narodi Jugoslavije. S obzirom da bi izjašnjavanje samo građana u svim republikama, u stvari pre-

dstavljalo kao rezultat izjašnjavanje jednog naroda koji je većinski u republici, i tako, praktično mogao svojom odlukom da poništi jednako pravo drugom narodu, pretvarajući ga ravnopravnog jugoslovenskog naroda u nacionalnu manjinu, pretvarajući u federalnu jedinicu složene do duše, ali jedne države u suverenu i nezavisnu državu, a administrativne granice u jednoj državi, u državne granice između više država. To je ono, čemu smo više puta govorili, ja zato ne razumem zaista potrebu da se na ta pitanja vraćamo, kao da smo eto imali razlog da izgovorimo da to predstavlja problem a da možemo olako da predjemo preko tih problema. To su suviše krupni problemi da bi smo preko njih mogli da predjemo, da kažemo-evo da se sad mi bavimo nekim drugim pitanjem.

Očigledno, da se, nacionalni interes bilo kog naroda ne može pretpostaviti drugo, ne može se, ja bih rekao, na izgled ovom demokratskom formom građanskog izjašnjavanja sakriti zalažanje za sopstvenu nacionalnu državu i interesa, s druge strane, drugi optuživati za ...

..... nacionalizam i historijski prevazidjene zahteve za nacionalnom državom. Ne može se dakle, pod parolom sprečavanja nacionalne majorizacije u Jugoslaviji, osporavati izjašavanje svih građana Jugoslavije, istovremeno zalagali za nacionalnu majorizaciju na nivou republike, na što se u suštini svodi nepoštovanje principa koje je Momir predložio.

Druga lažna dilema i zamena teza po mom mišljenju je da će se samo našim razgovorima, samo razgovorima predsjednika republika, predsjednika predsjedništava, izjašnjavanjem u republikama i implicitnom sadržinom formulisanih pitanja za referendum ukinuti i prestati Jugoslavija. Ukinuti i prestati funkcioniše Ustav Jugoslavije, i prava i odgovornost saveznih organa. Razrješenje jugoslovenske krize može rezultati zahtjevom za izdvajanje pojedinih njenih djelova iz Jugoslavije, a to izdvajanje mora d utvrđeno na jednak način za sve u postupku izmjene Ustava Jugoslavije i na osnovu odluke saveznih organa u postupku predviđenom Ustavom Jugoslavije. To smo više puta konstatovali. Ne kao načelan princip, nego da bismo u stvari otklonili onu opasnost da dodje do štete po interes svakog jugoslovenskog naroda, i da se ne dopusti da se oni ugrože jednostranim i samovoljnim aktima pojedinih republika.

Dakle, legitimno i nesporno prava svakog naroda ne samo opredjeljenja uključivi prava na ocjepljenje iz države koje živi sa drugim jugoslovenskim narodima, ali to ne može značiti da takvu odluku jednog naroda stavi sve druge jugoslovenske narode u situaciju da im je osporeno ono što sami ne spore - Jugoslavija kao zajednička država i da se

bore za ono što već imaju međunarodni subjektivitet i legalitet.

Ali ne mislim da Jugoslavija ne može prestati zbog toga što neki jugoslovenski narodi hoće iz nje da izađu, isto kao što ona ne bi prestala kada bi neki novi narodi u nju htjeli da udju. Dokle god ima onih jugoslovenskih naroda koji u njoj žele da ostanu, pa to su za sada sasvim nesporno i srpski i crnogorski narod, pa i ove dve republike ovdje.

Tome smo uostalom već više puta govorili. Zato mislim da se mora poštovati pravo svakog jugoslovenskog naroda iz razloga i potrebe koje sam procenjuje ne želi da živi u zajedničkoj državi sa drugim jugoslovenskim narodima, ali tim činom mi sami ne možemo sebe dovesti u situaciju, mislim poštovanjem, takvog prava, ne može sebe dovesti u situaciju da se izložimo svim problemima i rizicima koje takva odluka sa sobom donosi, a naročito stvaranju nekakvog međunarodno-pravnog vakuma, subjektiviteta i legaliteta.

Iz svih tih razloga, ja se od početka razgovora zalagao za referendum kao oblik neposrednog izjašnjavanja svih građana, i istovremeno pravo svakog jugoslovenskog naroda na samoopredjeljenje u slučaju da njegovim interesima ne odgovara odluka većine građana u Republici koji žive.

Dalje, to zalaganje, podrazumera i zalaganje za uporedivost rezultata, referenduma u svim republikama koje se može ostvariti samo istovetnošću pitanja koje je formulisano otvoreno, jasno i razumljivo svakom biraču, kako u pogledu mehanizma, tako i na posledice donete odluke za jednaku zaštitu interesa, to istovremeno hoću da naglasim

i zalaganje za jednaku zaštitu interesa svih jugoslovenskih naroda i svih jugoslovenskih republika.

Zato mislim da bi bilo dobro da mi pokušamo da zajednički definišemo kako bi izgledala ta pitanja na referendumu, da konačno ustanovimo možemo li postići dogovor ili ne možemo.

Po mom mišljenju, upravo na onim različitim izraženim stavovima, u našim dugim razgovorima i u okviru Predsedništva SFRJ i ovima kojima smo vodili na ova prethodna četiri sastanka, bilo bi logično da pitanje bude da li ste za očuvanje Jugoslavije, kao zajedničke države ravnopravnih građana naroda i republika, ili ta vaša republika postane suverena i nezavisna država izvan Jugoslavije, s tim što bi ovo prvo moglo da se formuliše da li ste da vaša republika, tu se upotrebi ime Republike ostane ravnopravna republika u Jugoslaviji kao zajedničkoj državi ravnopravnih naroda i građana i ovo drugo, ili da vaša republika postane suverena i nezavisna država izvan Jugoslavije, mislim da je to otprilike neka sugestija s kojom je Momir počeo i da bismo mi mogli da u razgovoru dodjemo do zajednički formulisanih pitanja na referendumu, koja bi onda bila jasna koja ne bi bila ni sugestivna ni polazila od onoga što se u pravu zove buduća neizvjesna činjenica, jer govorili smo o tome nemoguće je na referendumu izjašnjavati se o nekakvom savezu suverenih država pre nego što se te države uspostave ili definišu ili se vidi da li uopšte takve, i u kom obimu i obliku će postojati. Uz ovo što kažem, ja ponovo želim da

naglasim da se ne može isključiti ni Ustav Jugoslavije ni savezni organi, a naravno u tom postupku koji podrazumeva i Ustav Jugoslavije i savezni organi, učestvuju republike i nama je poznat način na koji u tom postupku učestvuju republike. Podrazumevam, dakle, ako bi se dogovorili da su to dva pitanja da bi onda bilo lako vidjeti, s obzirom na ovu nomenklaturu popisa, da se i na tom listu vidi zašta se izjašnjavaju pripadnici pojedinih jugoslovenskih naroda. Ako ima onih petnaest kategorija na popisnom listu onda može da se kaže izjašnjavam se kao, počne se Albanac pa, ne znam, Mađjar, Bugarin, Musliman, Srbin itd., da se vidi, znači da se ima jasna slika. Jer govorimo stalno o tome da referendum treba da bude prethodno izjašnjavanje, da treba da bude putokaz za rad organa Jugoslavije i rad organa republika, za nalaženje formule za rasplet krize i zato mi se čini da ovaj prilaz koji je Momir na početku predložio, po mom mišljenju predstavlja jednu konstruktivnu osnovu za pokušaj da se postigne jedan dogovor o ovim spornim pitanjima. Ali, bez obzira dokle mi došli u postizanju tog dogovora na današnjem sastanku, mislim da bi, u stvari, baš zato što smo došli do ove tačke o ovim pitanjima i suprotstavljenim stavovima, bilo korisno da sada održimo jednu zajedničku sednicu sa Predsjedništvom Jugoslavije da bi smo konačno napravili bilans dosadašnjih razgovora i pokušali da dođemo do zajedničkog rešenja. Dakle, da bi smo sada, posle ove faze preciziranja i razlika i pogleda i otvorenih pitanja i niza stvorenih i lažnih i stvarnih dilema, morali da se konsultujemo u sastavu u kome smo i počeli, i počeli da realizujemo ideju o ovim razgovorima zajedno sa Predsjedništvom Jugoslavije i predstavnicima saveznih organa,

mislim na predsjednika Skupštine, SIV-a i drugih saveznih organa gdje bi smo onda mogli da zajednički, na osnovu svega ovoga do čega smo došli, pokušamo da preciziramo nekakav dogovor po kome bi se dalje mogla da odvija cela ova procedura nalaženja rešenja za rasplet jugoslovenske krize na principima o kojima smo se složili, znači demokratski i mirno. Jer ako bi smo napustili teren pregovora onda mi idemo na jedan nelegalan teren koji će samo produžiti agoniju i dubinu jugoslovenske krize i u ekonomskom i političkom i u smislu drugih konflikta koji mogu nastati. Mislim da bi nam osnovna odgovornost morala da bude ta da to pokušamo, dakle da skratimo, da dođemo do nekakve zajednički formulisane formule za izlazak iz stanja u kome se nalazimo. A očigledno je čvrno pitanje ovo pitanje referenduma koji bi morao da, čini mi se, govorim svoje mišljenje, naravno, ne želim da ga nikome namećem niti to mogu, ali čini mi se da ga zasnivam na onim polaznim principima o kojima je Momir govorio.

KIRO GLIGOROV

I ja sam, nakon sastanka u Ohridu, na žalost, shvatio da smo mi neki - jedan dogovor koji smo postigli u Kranju na nekim bitnim tačkama napustili i zato mi se učinilo da je takav referendum, ako ne bazira na tom dogovoru, na onih nekoliko elemenata koje smo tada, smatrao sam, dogovorili i nema mnogo smisla. Jer, ako se podje od toga da se treba izjašnjavati ili za sadašnju saveznu državu, Jugoslaviju ovakvu kakva je sada ili, drugo pitanje treba da bude odlazak iz Jugoslavije, dakle otcjepljenje od Jugoslavije, to, po mom mišljenju, onda menja bitno karakter onog našeg

dogovora iz Kranja. Jer mi, bar u Makedoniji ne želimo da pitanje glasi da li ste za otcepljenje. Mi želimo preuredjenje sadašnje jugoslovenske zajednice u onom smislu kako smo u Kranju raspravljali. Ja sam smatrao da smo u osnovi tada i pitanje dogovorili: da li ste za saveznu državu ili ste za savez država, savez suverenih država, republika itd. To je bila osnova tog našeg dogovora. Bar ja sam to tako razumeo. Ako to napuštamo onda se otvaraju, razume se, mnoga pitanja i taj referendum je onda nešto drugo. Zato sam danas, ovaj, ponovio da u osnovi ostajem na ta dva pitanja kako smo o njima raspravljali još u Kranju, kao osnovu za referendum. I, naravno to je onda ovo drugo pitanje koje je sada ponovo na dnevnom redu, da li će se pored građana izjašnjavati i narodi.

MOMIR BULATOVIĆ

Oni se izjašnjavaju u svakoj varijanti.

KIRO GLIGOROV

Pa izjašnjavaju se do opštine, do sela itd. Do građana. Hoćemo li doći do optiranja ljudi, - do opcije ko gdje želi da živi, u nekom roku vremenskom itd. Ima tu mnogo problema koji se u vezi s tim postavljaju a, naravno, iza toga stoji jedno glavno pitanje: polazimo li od toga da su republike države. Ako su države onda izjašnjavanje građana u toj državi je jedna stvar, ako to nisu onda možemo poći od toga da se izjašnjavaju narodi, bez obzira gdje žive u Jugoslaviji, onda je na dnevnom redu potpuno preuredjenje unutrašnjih granica Jugoslavije. O takvom referendumu ja mislim da nismo razgovarali.

- p a u z a -

(Poslije pauze)

MOMIR BULATOVIĆ

Riječ ima Milan Kučan.

MILAN KUČAN

Pa evo, ja bih ponovo predlagao ono što sam već danas predložio da mi ipak postavimo ovo pitanje referendumu i da idemo na pitanja koja nemožemo izbjeći, i koja ne možemo izbjeći, i poslije sprovođenja ovih referenduma. Jer, slušajući sada predsjednika Miloševića, mislim potpuno jasno da to nije diskusija o referendumu. Nego, to je diskusija o našem razumijevanju Jugoslavije, smisla njenog postojanja i razloga za njen nastanak, a tu su razlike. Od svega početka i mislim, nema smisla na svakom pitanju do koga dodjemo dovoditi uvoditi to u diskusiju. Jer, u stvari, ako se pogleda dobro sadržaj te diskusije, diskusije kako sačuvati odnose u Jugoslaviji koji pogoduju interesima jednog naroda. I, što se Slovenije tiče, mi smo rekli da u takvim odnosima ne želimo više živjeti. I, ako je to tako, onda je bolje da razgovor o takvoj zajednici neopterećujemo mi svojim stavovima, jer mi interesa u takvoj zajednici živjeti nemamo.

I, ne razumem, naprosto neke stvari, ne znam da li je uopšte pametno obzirom na moj osnovni predlog ići u polemiku s tim ili ne. U Sloveniji, volja u pogledu njenog statusa, i u pogledu njene budućnost nije u ničemu sporno. Bilo to pitanje

formulirano u drugim republikama tako i onako, ono je svojom voljom sasvim jasno i nedvosmisleno izrazila. I bez obzira kakva će biti formulirana pitanja u drugim republikama, komparirati stav Slovenije sa tim drugim stavovima, barem što se Slovenije tiče, neće biti ni u kom pogledu teško, a taj slovenački stav nije isključio ponudu i interes da i Slovenija udje u zajednicu, ali na potpuno drugačijim osnovama.

Zašto bi tako na jednoobrazan način utvrđenu volju građana na referendumu bilo neophodno pretvoriti u ustavnu normu. To ne razumem. One republike koje će se eventualno odlučiti da žive u saveznoj državi, one će svoju volju, svoje interese uskladjivati i kada budu uskladjene onda će napisati ustav koji će biti formalni, ustavno-pravni izraz tog političkog dogovora. Zašto sada, i samo tom odlukom, to nije mi jasno i ne vidim zašto bi to moralo biti tako kardinalno pitanje, a sve drugo je negiranje pravne države. I, samo oko zajedničke sjednice Predsjedništva.

Ja, nemam ništa protiv, da se ide na sjednicu Predsjedništva. Bilo bi dobro se dogovoriti kada i po meni ne dok mi ne obavimo barem prvu diskusiju oko zajedničkih funkcija, odnosno još pre toga o načelima za raspodjelu prava i obaveza. Ali, čini mi se da iza toga stoji, ako ne drugo, bar jedna iluzija. Pa svi su članovi Predsjedništva iz svoje određene sredine, iz svoje republike. Imaju svoja ^{CP} predjeljenja, svoje stavove. Isti su politički interesi, ne znam kako bi mogao Vasil Tupurkovski imati drugačiji stav od rezolucije koje je donijelo Saboranje i platforme koje je donijelo. Ne znam kako bi mogao Drnovšek imati stav koji je različit od plebiscita i od zaključaka koje je donosila stranačka skupština, pogotovu rezolucije

40.

o razdruženju.

Samo možemo multiplicirati tu diskusiju na drugom nivou. Ja nemam ništa protiv toga. Moglo bi to raditi i Predsjedništvo. Na svoj način. Ali, mi smo s razlogom rekli zašto trebamo mi razgovarati, naravno, kako će se taj dogovor onda sankcionirati kao ako dodjemo do njega, kao dogovor koji će imati iza sebe pravnu obavezu, sankciju. I, autoritet legalnog akta, to je drugo pitanje.

Ja ne vidim nikakav razlog. Slušao sam i predsjednika Bulatovića, jutros da je neraspoloženje u Predsjedništvu zbog sporosti. Ne vjerujem da je moguće tu sporost prevazići sa sjednicom Predsjedništva, naravno, jedino ako se ne misli da se tamo može glasati i nadglasati. A to je onda razlog zašto na Predsjedništvu, jer tamo Srbija ima tri glasa, a mi svakog po jednog, a meni se naravno postavlja pitanje legitimnosti tog sastava i kompetentnosti tog organa, koji je sastavljen na način koji više ne odgovara, ne odgovara realnosti. No, moj je predlog ako ostanemo na principu da su sve republike ravnopravne. Da su svi njihovi predlozi legitimni, pa zato i ravnopravni, da svaka republika izvede referendum na način koji će njoj unutar nje, i van nje, omogućiti legitimitet da tako izraženu volju smatra za imperativ kojim će se rukovoditi u pogledu reguliranja unutrašnje političkih i međurepubličkih ako hoćete i međudržavnih odnosa...

... i da mi idemo na ta druga pitanja, meni je stalo za diskusiju u jednom i drugom kompleksu, mi smo proklamirali i deklarirali, da mi ne želimo svoju plebiscitnu odluku ostvariti na način koji bi značio jednostrani akt Republike Slovenije, ali bežanje stalno od tih razgovora, bežanje od ustanovljene Rezolucije na dnevni red naše slovenačke, u skupštinama, sve to govori da ćemo na kraju ipak bez naše krivde, primorani da ćemo to uraditi na takav način. I zato je moj predlog, iz principijelnih, iz ovih razloga političkog oportuniteta, da ostavimo mi diskusiju o Jugoslaviji za druga vremena i drugima, a da mi rešimo pitanje ove krize, naravno, ako je moguće sporazumeti se oko toga što su danas republike. Ako se oko toga ne možemo sporazumeti, onda naravno to je jalova diskusija. Jer me je iznenadilo na Ohridu odgovor posljednji Miloševića, da republike sada nisu suverene. Ja nemam ništa protiv toga. Ako se u Srbiji smatra da Srbija nije suverena republika, ali mi smo Slovenci čitavo vreme, od 1974. godine, smatrali, kao i ranije, odavno da je Republika, suverena republika, koja deo svojih funkcija, u svom i zajedničkom interesu prenela ^{ma} saveznu državu i sada se radi o pitanju vraćanju tih funkcija natrag na republiku kao suverenu državu. Dakle, ako to nije jasno, onda ćemo i o drugim pitanjima razgovarati.

MOMIR BULATOVIĆ:

Gospodin Tudjman.

TUDJMAN FRANJO:

Mi ne možemo ni jedno pitanje taknuti, a kamo li započeti razmatrati, a da se ne spotaknemo na biti problema. Šta je Jugoslavija, šta su republike u njoj? I, ako je već reč o tome, onda, evo moram i ja, kao što je i sada predsjednik Kučan, reče nešto o tome. U prilazu gospodina Miloševića, predsjednika najveće jugoslovenske republike, stalno se polazi od toga, kako su republike nekakve administrativne, šta, pokrajine ili te oblasti, ili ne znam što. Zašto se ne postavi pitanje, zašto ni jedan nesrpski narod nije za dosadašnju Jugoslaviju, niti za tu i takvu Jugoslaviju, nego samo Srbi? Oni imaju, Crna Gora, ima ovo što čujemo, iako smo čuli od gospodina Bulatovića, na nekom prethodnom razgovoru da, ipak, treba i u Crnoj Gori provjeriti referendumom, zašto će se crnogorski narod opredijeliti.

Gospodin Milošević postavlja pitanje, gdje se donose odluke, u republikama ili na saveznom nivou. I stalno, i on kao i Jović u Predsjedništvu, predlaže i insistira u tome da su savezni organi ti, gdje se moraju donositi odluke o svim bitnim i važnim pitanjima za Jugoslaviju u cjelini, pa i za svaki pojedini narod.

Moram podsjetiti na to, da nemamo pravo da zaboravimo spoznaje i odgovore, koje smo nažalost već povesno dobili. Jugoslavija, nastala tek 1918., a ti narodi naši, koji su je stvorili, živjeli su do 1918., tisuću ili tisuću tristotina godina

izvan nje. Oblikovali su se kao posebne, većina od njih, nacionalne individualnosti. Što više, ne samo kao posebne nacionalne individualnosti, nego su proizašli iz potpuno različitih civilizacijskih sfera. I to je ona zla kob, s kojom se susrećemo do danas i koju moramo prebroditi u ovo doba. Ta i takva Jugoslavija nastala 1918., proživljavala je krizu - državno-političku krizu od 1918. preko 28., 29., 35, 38, 39, 41., i raspala se ne samo vojnički, nego duhovno u drugom svjetskom ratu. I, gospodo, nije bilo ni jedne građanske stranke, niti građanske ideje, koja bi ponudila nacrt obnove te Jguoslavije, niti su međunarodni svjetski čimbinici bili za obnavljanje takve Jugoslavije, kakva je ona bila, zapravo, najprije Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, pa od 1929. Kraljevina Jugoslavije. Niko je nije želio obnoviti. I našao se komunistički pokret, Komunistička partija i to na čelu sa jednim čovjekom, izvan srpskog naroda, koji je osim komunističke utopije, imao i tu ideju, da je obnovi kao zajednicu ravnopravnih naroda. I po tim AVNOJ-evskim načelima pa do, i prvih, ustava su ti narodi određeni kao ravnopravni subjekti, i oni povjesni narodi, i ovi koji su se oblikovali, ako hoćete i u te dane u razdoblju od drugog svjetskog rata, do kraja kao što je slučaj sa makedonskim narodom, a u državno-pravnom smislu i slovenskim. I to pitanje nije bilo negirano ustavno-pravno, nego je bilo negirano jednostranačkim monopolizmom, ali

su i ti tvorci, te obnove, znači, Jugoslavije na komunističkoj utopiji, na komunističkom internacionalizmu, ali, ipak, i na težnji da riješe taj "gordijev čvor" medjunacionalnih odnosa, došli 74. do spoznaje da je jugoslavenska zajednica, održanje jugoslavenske zajednice nemoguće bez koncežusa, bez, znači, zapravo, konfederalnog puta. I sad se, nasuprot tome, susrećemo u prijedlogu Srbije i Crne Gore, sa vraćanje^m, čak, unatrag. Gospodo, nasuprot tome moram vam kazati, da što se tiče Hrvatskog naroda, je isto tako, nepodijeljeno mišljenje, da se u toj, i takvoj Jugoslaviji čak, kakva je do sada bila, po tim ustavima AVNOJ-evsko titoističkim, Hrvatska više ne može održati. A vi je želite vratiti još u gore centralističko zdanje, bez obzira, ...

... pod nekakvom frazom moderne demokracije i pluralističke demokracije i slobodnog tržišta itd. Sve smo mi to na ovaj ili onaj način imali od 1918. do 1941. i sve to skupa. Prema tome, s obzirom i na naše spoznaje rekao sam Hrvati imamo iskustva življenja u zajednicama s drugim narodima i u personalnoj uniji i u realnoj stoljetnog i sa Jugoslavijom, i prema tome Hrvatska je isto tako odlučna da ne može biti više rasprave - diskusije na temelju tih AVNOJ-evsko, titoističkih koncepata do sada, da su republike neadministrativne jedinice, nego li da su one suverene, da one predstavljaju zajednicu ravnopravnih naroda u toj saveznoj državi do sada i da u tom federalnom konfederativnom hibridu Hrvatska nije bila zadovoljna, niti je danas zadovoljna, izvojevali smo demokraciju u Hrvatskoj, doneli smo novi Ustav i gospodo od toga natrag ne može biti. Pa povijest se dokazala i ranije i danas. Nema te sile s kojom bi Srbija mogla nametnuti svoju volju. I zbog toga kada se postavlja pitanje da Hrvatska sa ovakvim referendumom želi dobiti, da će dobiti volju hrvatskoga naroda a da se to ne priznaje drugima, oprostite gospodo. Da, dobićete odgovor i volju hrvatskog naroda, hrvatskog naroda koji je živio ne samo u tim granicama u kojima i danas Republika Hrvatska živi nego i šire. A kazali smo priznajemo i svima drugima i kulturnu autonomiju i sva građanska prava. I to je ono što niko u slobodnom svijetu ne može osporiti, osim zaista jedne iracionalne ideje, da tamo gdje je jedan Srbin, da je to Srbija. Oprostite, to je nešto čime se dolazi u suprotnost sa stvarnošću na ovome tlu, sa stvarnošću ovoga svijeta i što nema prolaza što može izazvati teškoće, tragediju, ali bojim se tragediju već uza srpski narod.

Postavljate pitanje gradjana i naroda. Pa da li će Srbija pristati na to da da pravo, koliko imate Albanaca, (milion ipo) da se ocijepe od Srbije, Mađjarima, Hrvatima? Hoćete li preći preko svoje, staviti na raspolaganje svoj povijesni nacionalni identitet i teritorij? Ne, nećete, sasvim sigurno nećete. Ali vi postavljate drugi kriterij, druga načela sebe a druga za druge narode. Vi govorite o tome da republike nisu suverene a sebi uzimate suverena prava i najprije ste narušili ta AVNOJ-evska i titoistička načela do sada stvorene održavanja Jugoslavije poslije Drugog svjetskog rata. Prema tome, nisu to administrativne granice, to su po Ustavu stvarne republičke granice. A osim toga treba se prisjetiti s kakvim smo granicama ušli u tu zajedničku jugoslovensku državu. To su činjenice koje su neoborive. Ti geopolitički momenti su od životne važnosti za svaki narod, ali te geopolitičke momente i priznaju i vođe računa međunarodna javnost, pa i one silnice međunarodnog života koje utječu s našom voljom ili protiv naše volje i na stvaranje međunarodnog poretka na našem tlu. Prema tome slažem se sa Slobom da sadašnja, da se u sadašnjoj povijesti on kaže prevaziđjeni ti zahtjevi za čistonacionalne države. Jesu. Ali onda kako, ta nacionalna istinita postavka je čisto iz suprotnosti sa svime onim što predlažete, što zahtijevate. Prema tome ja bih molio da se jednom svedemo na stvarnost, na realne pozicije, da ne možemo jedan drugome nametnut svoju volju, svoju dominaciju i da pokušamo tražiti rješenja koja bi nas vodila iz sadašnje najdublje državno-političke krize u jedan demokratski način, u jedno stanje koje bi omogućavalo suživot naroda na ovome tlu, bez opterećenja koja nam je povijest objektivno ostavila i koja se umjetno održavaju. I zbog toga što se tiče Hrvatske, znači donijeli smo odluku u duhu zajedničkog dogovora, da damo odgovor

47.

da li smo za mogući savez suverenih država. Ali smo dali i to, ušto smo uvereni, kakav će ishod biti, da dobijete vi ostali odgovor i da vidite da vam ni većina Srba neće u Hrvatskoj glasovati, jer su ovi koji su pod insenaciji velikosrpske politike iz Beograda, koji teroriziraju, ti Martići i Babići, teroriziraju i obmanjuju i većina srpskog pućanstva. Ni većina srpskog pućanstva vam neće dati odgovor koji vi oćekujete.

Prema tome, dajmo, pokućajmo da iz te krize, zbog toga da ne bismo upali u još veća zla, i zbog toga da bismo da gospodarski ne bismo doživeli tako strahoviti slom, kakav ćemo onda godinama tećko, pokućajmo naći rjećenje, kaćimo jesmo li za savez ili ako nismo, kaćimo da smo za demokratski razlaz i priznajmo oko toga one fakticitete, onu stvarnost koja je nepromjenljiva, postojanje tih naroda i postojanje tih naroda u odredjenim povijesnim granicama..

KIRO GLIGOROV:

Otvorili smo malo širu raspravu pa ću ja malo da se osvrnem na neka načelna pitanja.

Prvo da kažem da smo mi zato da se sačuva jugoslovenska zajednica. Mnogobrojni interesi naših naroda govore u prilog tome zaključku. Živimo na ovim prostorima, sada živimo u jugoslovenskoj zajednici u vidu savezne države. Ona ima svoje mesto u Evropi i deluje evropskih procesa i promena koji su u toku. Bez obzira na duboku društvenu krizu u kojoj se nalazimo, pre svega zbog napuštanja društvenog sistema koji nije izdržao istorijsku probu, kao i zbog nerešenog nacionalnog pitanja a i jedno i drugo treba rešavati u teškim ekonomskim uslovima, što sve zajedno izražavaju opštem nezadovoljstvu i osječaju svakog naroda i svake republike da je bio sputan i prikraćen u svojim aspiracijama, da je loše prošao u zajedničkom životu, da je eksploatisan i td. a ipak pri svem tom mislim da dugoročni interes i ekonomski odbrambeni i drugi govore u prilogu očuvanju jugoslovenske zajednice u obliku koji bi bio prihvatljiv za sve, koji bi odstranio dosadašnje evidentne nedostatke savezne države ovakve kakva je, i koji bi uvažio naša istorijska iskustva, interese, i pri tom moram još reći i evropsku realnost, tj. uvažiti značenje međunarodnog faktora.

Po mom mišljenju sljedeći činoci opredjeljuju karakter buduće zajednice. Sve republike su i kod stvaranja današnje zajednice, zatim u svim poslijeratnim uslovima pa i u još važećem Ustavu SFRJ tretirane kao države, bez obzira što je međunarodno priznat kao subjekt samo Jugoslavije. Činjenica da do sada doneseni ustavi novi ili amandirani Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije izmenjeni ustav naš i deklaracija o suverenosti Makedonije

svi polaze od te notorne činjenice i govore o tome da je to plod istorijske svesti neostvarenih ili nedovršenih nacionalnih procesa, a ne plod nekog trenutnog stanja i prelaznog raspoloženja. Što se pre uvaži ta činjenica, po mom mišljenju, biće lakše sporazumevanje u budućoj zajednici. Da je to tako, dozvolite neću vas dugo zadržati, vrlo kratko, u novom Ustavu Republike Hrvatske se kaže, poštujući na slobodnim izborima odlučnu izraženu volju hrvatskog naroda i svih građana republike Hrvatska oblikuje se razvija kzo suverena i demokratska država u kojoj se jamči itd. pravo građana, ravnopravnost itd. u članku 2. "suverenitet Republike Hrvatske neotudjiv je, nedeljiv i nepremostiv". U Ustavu Republike Srbije sada donijet i stoji "da je Republika Srbija demokratska država svih građana", zatim svaki građanin Republike Srbije ima državljanstvo Republike Srbije, državljanstvo se može imati samo ukoliko je Republika Srbija država, razume se, a ona to i tvrdi da jeste. Zatim, kaže se u članu 72. "Republika Srbija uređuje i obezbjeđuje suverenost, nezavisnost, teritorijalnu celokupnost Republike Srbije, njen međunarodni položaj, odnose s drugim državama i međunarodnim organizacijama". Ovo su po mom mišljenju svi elementi potpuno suverenosti jedne države.

I sada dalje ne govorim i ne čitam, istina možete mi reći u članu 135. piše "prava i dužnosti koje Republike Srbije koje u sastavu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije ima po ovom Ustavu, a koji se prema saveznom Ustavu ostvaruje u federaciji, ostvarivaće se u skladu sa saveznim Ustavom. Ali ovo niti negira ovo prethodno što je rečeno, niti budući a za budući savez država, ako bi se za njega odlučili i dogovorili moralo bi isto ovo da piše da svaka republika, ustvari vrši svoja suverena prava, sem onih koji zajednički ostvaruje prema dogovoru o budućoj

jugoslovenskoj zajednici. Prema tome, neznam šta nam koristi do sada dovodimo u sumnju to da li su republike države i, naravno, ako polazimo od toga da su države to ima svoje konsekvencije njima u vezi sa referendumom moramo voditi računa. To su činjenice. Inače bi ispalo da su svi ovi naši ustavi, ja sam samo dva naveo, a mogu vam to pročitati našim anamandmanom na postojeći ustav, ili recimo slovenački itd. svodi se na to ili smo mi fariseji neki koji pišemo dokumente ustave najviše akte zemlje u kome govorimo o državama, sopstvenim državama, suverenim itd., a onda iza toga kažemo ne to nisu države i nisu suverene, to su teritorijalne zajednice sa svim konsekvencama koje iz toga proističu. Ja mislim da to nije moguće, ako se o toj stvari sporazumemo, lakše ćemo o svim ostalim pitanjima razgovarati.

Dozvolite da još nešto dodam. Nesporna je takodje sljedeća činjenica, sve republike žele da budu deo sadašnje i buduće i još šire evropske zajednice. Taj zajednički cilj je očito i po uveravanju evropskih i svetskih faktora lakše postići kroz jugoslovensku zajednicu. Taj kurs kao zajednički zahteva prihvatanje svetskih normi, demokratije, privredjivanja, ljudskih prava. Time se ako se toga pridržavamo u veliko otupljuju oštrice sporova u nas, ideološke, ekonomske i druge naravi. Zajednička priprema za čijim uključenjem u evropsku zajednicu obavezuje nas da probleme političkog uredjenja ekonomskog sistema i međunarodnih odnosa uređujemo tako da smo svakim danom bliži tom cilju. Samim tim što pitanja koja nas danas opterećuju u vezi sa istorijskim nasledjem unutrašnjim granicama i slično, do kraja...

da se relativiziraju u Evropi bez granica. Kao realni ljudi medjusobni oslonac na ljudske, ekonomske, prirodne, kulturne odbrambene i druge potencijale u sadašnjoj zajednici, daju nam veće šanse da izadjemo iz krize da se pripremimo za evropsku zajednicu i da skratimo rok za asociiranje u njoj ukoliko se dogovorimo o tome kako će ona izgledati u budućnosti.

Imajući u vidu ovo, moram reći da parnica na primer o podjeli svega u Jugoslaviji, čak i da nema gotovo nerešivih problema kao što su prekrajanje granice, etnička i druga pitanja, sad je o njima bilo reči, sve će to da traje veoma dugo, opterećivaće nas, skretati sa glavnog kursa. Košta-ti mnogo u vidu zaostajanja, i držati nas u fokusu velikih, kao trusno područje, prema kome krajnji opres je jedini razuman odnos, i to se od prilike sada prema nama i primenjuje.

A onda nema razvoja i napretka, ili bar, zaostajanje, dalje zaostajanje će biti neizbježno- Troškovi za oružje, za neproduktivne rashode, koje nužda u tom slučaju nameće biće ogroman teret i končnica napretka. Bavićemo se medjusobnim sporovima, sukobima udaljavajući se od neke zajedničke evropske budućnosti.

Treće, kamen spoticanja je to kad se pomene reč suverenosti i šta sa njom. Kako doći do toga da te stvari pomirimo. Po mom mišljenju tu nema drugoga puta sem ako priznajemo da smo države, da smo prema tome i suverene, inače nema države koja nije suverena. Onda je naš glavni teren na kome

treba da sednemo, da razgovaramo i da se dogovaramo je, koje su zajedničke funkcije, koji su zajednički interesi koje ćemo ostvarivati, zajednički na nivou buduće jugoslovenske zajednice suverenih država. Ja ne vidim druge mogućnosti da mi sidjemo na realan teren. U tom smislu nam referendum može pomoći, ako jasno formulišemo tu dilemu, ako otvorimo perspektivu da sa referendumom Jugoslovenska zajednica propada, nego svako od nas dobija legitimitet da, ako već sada započnemo te razgovore o budućoj zajednici i njenim funkcijama, da ih dovršimo i da time u veoma velikoj mjeri skratimo ovaj proces koji se zaista odužio, i jeste sada već sve više element produblјivanja krize u koju se nalazimo. Zbog toga, čini mi se, ako se ne maknemo od toga da li smo država ili nijesmo država, da li smo kao države suverene ili nismo, da li prema tome ako želimo da budemo suvereni moramo da se ocepimo od Jugoslavije mesto da razgovaramo o zajedničkoj budućnosti, mislim da nas taj put neće ni dovesti. Zbog toga plediram da skinemo ta pitanja sa dnevnog reda ako je moguće, a naravno to ne mogu nikome da sugerišem, ali moj je osjećaj takav i da predjemo na ova pitanja koje će oblikovati referendumu, ukoliko ima još koje sporno pitanje, zatim da predjemo na ova druga pitanja koja su na dnevnom redu, anaročito bih želeo da se dogovorimo da, recimo već na sljedećem sastanku možemo da otvorimo dijalog o zajedničkim interesima i o zajedničkim funkcijama koje bi obavljali na nivou ovog Saveza suverenih država.

MOMIR BULATOVIĆ:

Alija Izetbegović.

ALIJA IZETBEGOVIĆ:

Ja bih rekao da, saslušao sam pažljivo predsjednika Gligorova, i mogu da kažem da se skoro od riječi do riječi slažem s njim i to vas vjerovatno neće iznenaditi, jer od prilike to su stanovišta koja sam ja zastupao na ovih svih proteklih, ako uzmemo one sastanke ranije, no svih ranijih deset ovih sastanaka naših. Podsjetiću vas da sam rekao tom prilikom dvije stvari. Naime, da moramo prigladiti činjenicu suverenosti republika i da obrnuti jedan stav vodi u óorsokak. I druga stvar da moramo prigladiti druge strane imperativ održanja jugoslovenske zajednice. Na te dvije činjenice trebalo bi da se bazira rješenje, jer mislim ako bismo uspjeli da prevladamo te dvije teškoće, teškoće u jednom slučaju kod jednih u drugom slučaju kod drugih, to bi otvorilo put jednom konstruktivnom i brzom rješenju situacije. Ovo sve drugo vodi u jedan neizvjestan, u jedan niz diskusija, pa koje se kasnije sve više zaoštavaju, pa koje se na koncu konaca na terenu, faktički pretvoriti u najverovatnije, u sukob koncepcija koje će dobiti oblik fizičkog sukoba na terenu. Ja mislim da to već na neki način imamo .

S druge strane, po mom mišljenju, nerazumna odbijanja da se jugoslovenska zajednica održi, vodi nas na međunarodnom planu u vrlo teške probleme. Prije svega, priznanja, pa onda materijalnih pitanja, prevladavanja i ekonomske krize jer svi smo u vrlo teškoj ekonomskoj situaciji a držim da bi može bit pomirujući se sa nešto sa izvjesnim kompromisnim rješenjem, pomirujući se sa nečim da se malo odrekemo nekih

54.

stvari iz vlastitog koncepta, izvesnih oštarih formula-
cija u vlastitim konceptima da bi može bit našli jedan kraći,
jedan prijevki izlaz iz nevolje u kojoj se nalazimo.

Ja ponovo apeliram, podržavajući u svemu ovome što je gospodin Gligorov ovde iznio, da tražimo put, dakle priznajući ta dva fakta republike su suverene, države su i treba da se sačuva jugoslovenska zajednica. Daj da tražimo izlaz u tom pravcu, prihvatimo te dvije stvari i najvjerovatnije ostalo bi nam onda da vidimo kako ta jugoslovenska zajednica izgleda, koje funkcije treba da vrši, u tom pogledu, u tom baš pogledu činim se da ne postoje baš bitne razlike ako se uporede ona dva kranjska koncepta, imaju dvije bitne tačke u kome postoje krupnije razlike u vidjenju te zajednice. A one nijesu, po mom mišljenju, nesavladive. Problem je naći rješenje. To eksperti mogu da nadju. Problem je subjektiviteta, međunarodno pravnog subjektiviteta ovih država i buduće zajednice i naravno, nešto malo oko pitanja, to je povezano naravno, onda sa zajedničkim poslovima oko vršenja inostranih poslova i nešto oko problema oružanih snaga. Ali, čini mi se, da te dvije stvari nisu nesavladive i dale bi se riješiti, ako malo pažljivije uporedite ona dva koncepta, u kojima su se oni najviše približili u Kranju, imamo ih, i da kažem tako, jedno pored drugih, možemo da iskompariramo, da vidimo gdje su te, ja lično nijesam našao velike tu teškoće. Naravno da bi neko malo, izvesno, odricanje od nekih stvari bilo neophodno. A to je i uvjet pregovora. Inače, razgovori i nemaju nikakvog smisla, ako niko nije spreman da baš ni od čega, od svog koncepta odstupi.

FRANJO TUĐJMAN:

Ja bih molio gospodina Izetbegovića da uzme u obzir da sa stanovišta Hrvatske, kao i Slovenije, ne postoji imperativ održavanja jugoslavenske zajednice. Naprotiv, sve iskustvo govori da iz svega toga šta je ta jugoslavenska zajednica donijela hrvatskom narodu, u cjelini, pa među inim i slabljenjem sastavnica hrvatskog naroda na tlu Bosne i Hercegovini, govori da iz te zajednice bi hrvatski narod trebao što prije da izađe. Mi smo, međjutim, da bismo dali mogućnosti demokratskog rješenja i da bismo učinili još jedan pokušaj traženja nekih zajedničkih interesa u duhu suvremenoga svijeta, kazali da je ta zajednica moguća, zamišljiva kao savez suverenih država. I o tom ne bi trebalo biti spora. Ako ne postignemo takav dogovor, o savezu suverenih država, što uključuje u sebi elemente i međunarodnog subjektiviteta i vlastitih oružanih snaga, onda za Hrvatsku nema, ne samo, imperativa, nego nema nikakvih mogućnosti opstanka u toj zajednici. Prema tome, molio bih sve činbenike, sve nas koji sudjelujemo u ovim razgovorima, da se o tome vodi računa. Znači, pored onoga, one odluke o razdruživanju, da u tom pogledu ne bude nikakvih dvojbi o interesima i volji hrvatskog naroda, koja je očitovana i na prvim slobodnim izborima, i Ustavu koji smo donijeli.

Radi razjašnjenja, mislim kod ulaska u zajedničku državu, da su međjunacionalni odnosi na tlu Bosne bili u onoj formuli 22, 33, 44, prema tome, mijenjanje je, kao što vidite, osjetno na štetu hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. A u cjelini, kad pogledamo, onda je to daleko i u demografskom i u gospodarskom smislu, već neizdrživo za sam opstanak hrvatskog naroda, koji je i demografski i gospodarski doveden u ozbiljne

ugroze⁷, jer se najveći broj, u najvećem razdoblju zajedničkog suživota iz Hrvatske izvlačilo 8% nacionalnog dohotka, što nije ni iz kakvih kolonija izvlačeno. A demografski smo dovedeni dotle da je svaki drugi-treći Hrvat u svijetu. I dovedeni smo do stanja, kad smo i ovih dana, bili stavljeni pred dilemu da nam se postavlja ultimatum, da povučemo svoju posadu sa Plitvica, jer da će Armija uništiti, pa smo kazali ne. Takvu sam odluku morao sam donijeti, ali uz potvrdu čitavog naroda, ili, pak, juče ultimatum 5 minuta da povučemo iz Kijeva, pa smo rekli ne. To smo donijeli na temelju vlastite spoznaje, vlastitih prosudbi i položaja hrvatskog naroda i odnosa snaga u Jugoslaviji i svijet i od spremnosti hrvatskog naroda da više nije spreman ni za kakvo popuštanje u smislu dovodjenja njegove sudbine i danas i sutra.

Drugim riječima, nema nikakvih argumenata, a nema ni sile, koja bi...

... mogla spriječiti hrvatski narod kao jedan od najstarijih evropskih naroda da ostvari tu svoju suverenost koju je zadržao tijekom svoju nacionalnu opstojnost tijekom cijele povjesti, a od i u ovoj državi od 39 pa nadalje zadržavao i bila priznata i onoj obnovi AVNOJ-evskoj Jugoslavije i sada u demokratskoj preobrazbini, pravno-ustavno-pravno ustanovljivu i koju žele ostvariti. Oživotvoriti.

ALIJA IZETBEGOVIĆ:

... Kada sam malo prije upotrebio riječ imperativ nisam mislio nikakav diktat nekome, nego to je malo drugi izraz za one takozvane potrebe koje se nameću.

Riječ je o političkim imperativima koji se meni čini da su jednostavno da ih trenutak nameće kao jedan može biti visok stepen interesa da se, mislim da postoji ili bolje reći da postoji visok stepen interesa za očuvanje zajednice, ali ja sam, koliko sam ja razumio i ovaj koncept gospodina Tujmana i on ne isključuje tu zajednicu. Ja govorim samo da treba održati jedan vid jugoslovenske zajednice. Kakav, to je drugo pitanje, to je bar pitanje toga referenduma da li bi ona bila ovakva ili onakva, ali bi bilo dobro postići jedan, ako je ikako moguće čini mi se da je i svrha ovog razgovora bila da se pokušaj znači jedan, ako je ikako moguće jedan jedinstveni koncept te zajednice koja bi odgovarala naravno morali bi odgovarati interesima hrvatskog naroda kao i drugih naroda, ali svakako bi morala interesima njenog naroda, da ovaj, hrvatskog naroda apsolutno odgovarate. To je pretpostavka tog referenduma.

Ja sam samo rekao da nas situacija međunarodna

59.

situacija i naša vlastita ekonomska situacija, naše prilike, apeli izvjesna sugestija koju dobivamo, ponekad, malo više nego sugestiju, koju dobivamo spolja, od prijatelja a ne od neprijatelja ni naših naroda, niti zajednice, niti Jugoslavije, niti Hrvatske niti Srbije, nego baš od prijatelja koji nas upućuju na to da trebamo naći vid jednog zajedničkog života. Kakav bi on bio to je stvar upravo ovih razgovora ovdje. Ali, prije svega ne razlaza nego nekog zajedništva.

Ja i dalje stojim na stanovište da postoji takav imperativ s obzirom na nacionalne odnose koje imamo u zemlji, oni nam govore ne u korist razlaza, nego naprotiv da se traži nekakav modus vivendi zajedničkog života, jer smo jako pomiješani, osim Slovenije i nešto Makedonije itako dalje, svuda postoji velika izmješanost stanovništva koja bi u slučaju razlaza stvorila ogromne probleme, skoro neriješive, naravno prije svega u Bosni i Hercegovini, stvorila bi ogromne probleme, i ja kao predstavnik Bosne i Hercegovine moram to da kažem, i nerado uopće razmišljam o razlazu, jer znam da bi tenzija bile vrlo velike, Hrvatska je isto tako djelimično zahvaćena tim nešto manjoj mjeri tim problemom. Mislim da je to jedna stvar.

Druga stvar, odlaže se konsolidacija odnosa sa inostranstvom, zbog toga što najvjerojatno razlaz bi trajao godinama, dotle bi mi bili stavljeni na leđ u pogledu svih mogućih, svakog moguća vida pomoći spolja, bez kojeg ne možemo da riješimo ekonomsko pitanje, bez koja smo izloženi očekivanju jedne vrste socijalne refolucije, koju nećemo imati jednostavno snage da se odupremo socijalne revolucije

a mogla bi da odnese u pravi vjetar sve ovo što smo u nekakvom demokratskom razvoju postigli. Jednostavno, čini mi se jedan razuman, razuman pristup traži da se traži izlaz u tom pravcu, dakle, iz tih unutrašnjih vanjskih razloga i interesantna je stvar svi ljudi sa kojima sam razgovarao sa strane, ponekad stranci bolje vide stvari naglašavam ne neprijatelji, nego prijatelji, smatraju da trebamo tražiti takav izlaz.

Na stranu to njihovo mišljenje, ali ono nažalost uslov, takvo njegovo mišljenje, i njihovi stavovi uslovljavaju pomoć Jugoslaviji, bez koje ona ne može da počne da funkcionera, jer prema nekim procjenama naša privreda liči na mašinu koja sve sporije ide, sporije i sporije, i jednog vrlo skorog narednih par mjeseci potpuno stati. Tad, naravno tada ništa više ne pomaže.

Upravo, o tim imperativima je riječ, a ne o tome da se nekome nešto diktira, sve naravno ovdje što god uradimo, moraćemo dobiti saglasnost naroda ili republika, kako ko želi da kaže, ali u svakom slučaju to se mora dati saglasnošću.

MILAN KUČAN:

Nisam siguran da li je pametno što se i ja javljam u toj diskusiji toliko puta.

Ali ipak mi se čini slušajući sve to da mi stalno želimo da preskočimo jedan korak, da smo hteli napraviti drugi korak pre prvi, i da možda i zbog toga se vrtimo naizgred u jednom ćorsokaku.

U toj diskusiji već nekoliko puta i na nekoliko tih sastanaka izgleda da se postavlja očuvanje Jugoslavije kao imperativ, i da tom cilju treba sve drugo podrediti. Što se

Slovenije tiče, ja sam reko nama ona imperativ nije, ali nam je od velike koristi. Prvo su nam ipak interesi Slovenije, a jugoslovenska zajednica, ako je moguće ako postoji interes i kod drugih i mogućnost da se ona ostvari, a mi smo rekli za kakvu zajednicu bi imali interes i za kakvu bi bili spremni angažirati....

Jer sva upozorenja o kojima je govorio Kiro i koja mi čujemo iz sveta itd., onda su donekle opravdana, ali opravdano je i neživjeti u ovakvoj zajednici kakva je danas. A garancija da se ona menja i da će se menjati za sada nema. I mislim da bi bilo dobro, ipak prvo napraviti u našim diskusijama taj prvi korak. On bi nas sve suočio i sa mogućnošću da živimo samostalno - svako za sebe. I, suočavanje sa tom realnošću pokazalo bi, jer onda više nema tog šlepanja za svim mogućim opcijama, da li je to realno, kako je realno i zašta ko ima interes. I, mislim da bi se onda pokazalo zašto toliko i podvlačimo naš taj interes za čiste račune. Jer, ne vjerujem da je iko od vas spreman živjeti dalje u braku a da ne znate kakva vam je pozicija. To ako se ne raspravi sada, raspravljaje se tada kada se odlučite da živite u zajednici.

I na kraju, to bi pokazalo koja republika, odnosno ko kojoj republici ne priznaje da ima pravo da živi kao suverena i samostalna država. Da li se osporava svima ili samo nekima. I to je jedan dio diskusije od koje se beži. I to je vezano za prekrajanje granica. A ako je šta jasno od tog upozorenja iz inostranstva, to je da neće dozvoliti, ja sam uveren da će nam to sada reći Delori i Santer kad dodju da se na silu prekrajaju granice Jugoslavije, i da će oni biti na stavu, da će smatrati da je i tu, na tom pitanju, potrebno primeniti Helšinski princip. Dakle, ako rekapituliram tu moju intervenciju, ja mislim da je u pravu Slobodan Milošević kad traži da se prvo definira pozicija republike, ali, naravno, da to pravo imaju sve republike onako kako su stvorene jer one nisu rezultat

slučajnog spleta okolnosti. One^{su} male svoje istorijsko opravdanje i funkcionirale su unutar federalne Jugoslavije kao države koje su ostvarivale svoje funkcije na nivou Jugoslavije, i u tom i jednom i drugom aspektu bile su potpuno formalno ravnopravne. Koliko je to faktički bila istina, to je drugo, ali ustavno nam je uredjenje bilo takvo. Dakle, unutar onoga što je ostajalo republikama, ostalo je isto svima, i ono što smo zajednički preneli na federaciju opet je ostalo svima, odnosno svi smo to uradili u jednakoj meri. Niko nije zadržao više suvereniteta od drugih. Dakle, ako se iz toga izvede zaključak onda je naravno da smo pošli od toga da su sve republike ravnopravne, da su ravnopravne i sve njihove opcije ali da se ne vrtimo oko samo tog pitanja i trebamo na kraju ipak reći jel to stvarno mislimo ili ne. Jer ako se to stvarno misli onda je, mislim, diskusija mnogo jednostavnija od diskusije kad se misli da to tako nije.

KIRO GLIGOROV

Možemo da mislimo što hoćemo, ali ja sam naveo činjenice od formiranja ove države 1943. godine pa do danas gde se radi o državama i gdje se radi o svim dokumentima koji su to konstatovali, ne radi neke ornamentike i zadovoljenja nekih pretpostavljenih interesa, nego zato što je status tih republika takav kakav je nastao istorijski kroz tu borbu koja je vodjena za takav status i kroz sve što smo prošli u poslijeratnom razvoju Jugoslavije. Inače bi bilo veoma čudno i neobjašnjivo da sada donosimo ustave u kojima ponovo proklamiramo da su republike države i da su suverene, a istovremeno kažemo to nije tačno, ne znam zbog

čega smo to onda pisali u ustavima, šta je bila svrha toga. Isto tako ne mislim, i ako razumem ovo što je drug Kučan napomenuo, ovaj, da treba najpre da sada neko svako pojedinačno ostvari prvo taj cilj da je slobodan i suveren, što znači da sada nije, a da onda iza toga taj drugi čin dodje da razgovaramo o tome da li imamo interese i koje interese da bi stvorili neku zajednicu koja će svima odgovarati. Ja smatram da smo i danas država, bar govorim kad je reč o Makedoniji, i sa te pozicije spremni smo razgovarati o tome kako, koje bi funkcije mogli zajednički obavljati u budućoj zajednici suverenih država. Prema tome, realnost odnosa i međunarodnih i u zemlji zajednički interesi itd. govorili bi o tome da kao praktični ljudi treba da sednemo i da o tim stvarima razgovaramo. To ne dovodi u sumnju niti sutrašnju poziciju ako nema dogovora, svako od nas će biti samostalan, šta može drugo da bude. Praviće i izgradjivati svoju državu, tražiće načina kako će se probijati u međunarodnoj javnosti itd. Ali zašto to treba sačekati i doživjeti a ne recimo da u međuvremenu vidimo da li je moguć takav dogovor, na kojim osnovama je moguć, sa kojim funkcijama je moguće itd., i da to prebolimo uz manju cenu, uz manje troškova itd. Zar je potrebno sada narode uvlačiti na školski način. Najpre da vas stavimo u poziciju da ste sami, pa sad da vidite šta to znači da bi promislili da to baš nije najbolje rješenje na svetu i da se okrenete da razmišljate i o udruživanju, povezi-

vanju itd, na osnovama i interesima koji svaki narod ima. Mislim da te stvari možemo na neki način savladati samo to sam hteo da dodam ovome što sam govorio.

MILAN KUČAN

Mislim, ja nisam siguran da se uvijek zna šta to znači suverena i samostalna država. To znači efektivno vlast. A uspostaviti efektivnu vlast na svojem području to nije samo stvar deklaracija, to je puno više od toga. I tek kada se to zna, onda je onda moguća realna procjena da li si u stanju to uraditi, ili nijesi to u stanju uraditi. Sa čitavom ne samo državnom strukturom, nego i privrednom i samo drugom ona mora biti kompatibilna, koja se mora vezivati ali se ne mora. I zato ja mislim samo, u našim diskusijama to ne mora taj proces, tu smo se mi složili već da tako i formalno, odnosno faktički teče. To je što se pravno tehničkog razgradjivanja, odnosno rastavljanja tih procesa. A, naravno ako postoji interes, onda je više-manje vrlo jednostavno te faze preskočiti i voditi diskusije paralelno. Ali, vidiš da je stalno u sporu pitanje šta su republike? I zato ja insistiram na tome da se to prvo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ

Da se ne vraćamo stalno na to isto pitanje. Sasvim kratko. Ja sam čvrsto uveren, da je insistiranje na legalnom putu raspleta jugoslovenske krize u interesu svih. Insistiranje na legalnom putu raspleta jugoslovenske krize ne dovodi u pitanje

ni jedan interes, ni republika ni naroda u Jugoslaviji. A nema legalnog puta raspleta jugoslovenske krize, ako se podje od nepostojanja Jugoslavije, njenog Ustava i njenih institucija. Odnosno, ako se podje samo od postojanja republika. Nema. Naziv država ne znači praktični ustavno-pravni međunarodni položaj te cjeline da stvarno bude država. To je u našem slučaju i iz ovog kolokvijalnog jezika i tradicionalnih razloga, tako nazvano u periodu jedne erozije funkcija federacije. Uostalom, u SAD federalne jedinice imaju naziv država, a nisu to. To nije nikakav argument ni za suverenost, koja je faktičko svojstvo odnosa prema međunarodnim subjektima i prema drugim subjektima unutar zemlje.

Na kraju krajeva, čemu služi i zašto insistira na svojstvu suverenosti, ako to jugoslovenske republike očigledno nisu. Samo da pomenem. Mi imamo Jugoslovensku narodnu armiju. Stalno se otvara i za ovim stolom to pitanje priznavanja, postojanja saveznog Ustava itd. Odnosno, u stvari, prosto da pitam, ako su stvarno republike suverene, zašto mi u stvari ove razgovore vodimo? Onda nema nikakvog razloga da razgovaramo o postizanju nekakvog dogovora. Alija govori o interesu da se očuva zajednica. Govori o tome. Mi se nažalost, ne bavimo identifikacijom razloga za afirmaciju tih interesa. Odnosno, za očuvanje zajednice jer su na sceni, pre svega pokušaji legalizacije procesa ukidanja te zajednice. I da se ne vraćamo stalno na taj, na raspravu koja sada, nekako kao zatvoreni krug meni izgleda o tom pitanju suverenosti. Suverenost je pojam koji se vezuje za državu kao međunarodni subjekt. Dakle, to je svojstvo, prema drugim stranim državama, a naše republike nemaju međunarodni subjektivitet.

Ja mislim da ako zdravorazumski podjemo ne možemo sebi pripisati, odnosno bolje bi bilo reći prisvojiti više prava nego što ih ima. Mi treba da se trudimo, čini mi se u ovim našim razgovorima. Ja sam ih tako shvatio da ovim razgovorima dodjemo do nekih zajedničkih predloga o kojima bismo mogli da se složimo i sa kojima bismo izašli pred legitimne organe i republika i Jugoslavije.

Dakle, ne možemo odlučivati o pitanjima za koja nemamo mandat, s obzirom na našu poziciju. Ja lično ne smatram zaista da imam mandat da se složim da je Jugoslavija ukinuta i da mi sada razgovaramo o nekakvom mogućem budućem savezu republika koje su ostale na tako napravljenoj jednoj, veštačkoj pretpostavci. Prema tome, vraćam se na ovo pitanje, koje nadam se nije sporno, bar nije sporno sa ustavno-pravnog stanovišta. Suverenost je dakle, pojam koji se vezuje za državu kao međunarodni subjekt, dakle, to je svojstvo prema drugim stranim državama. To naše republike nisu, jer nemaju međunarodni subjektivitet. Ali, ko god želi da ga stekne, neka to učini na legalan način koji podrazumijeva poštovanje Ustava i organa Jugoslavije. Dakle, reč je o putu. O načinu na koji treba taj rasplet da se izvede. Da to uredimo odgovarajućim jugoslovenskim, legalnim aktom i da se onda toga držimo. O tome mi govorimo. I nikako nećemo napredovati ako stalno budemo pokušavali da preskočimo taj, tu provaliju da kažemo, evo, polazimo od toga, republike su suverene itd. One to nisu objektivno. Odnosno da jesu mi nebismo ni razgovarali.

ALIJA IZETBEGOVIĆ

Ovo što mi pregovaramo to je dokaz da su republike suverene, inače ne bi razgovarali. Onda bi neko treći nametnuo rješenja, propisao bi ta rješenja, itd. Naime, jest suverenost. Ali, ovo je svakako problem međunarodno-pravnog subjektiviteta jedan:jedan, jedan je od aspekata sasvim je sigurno, ali ono što u pravu se definiše to je ovo što je Milan rekao, to je vršenje efektivne vlasti na jednom parčetu teritorije.

To je osnovna karakteristika suverenosti. I u tom pogledu, ta suverenost postoji. To je jedna stvar.

Druga stvar, mislim da mi nijesmo došli ovde da govorimo o razlazu. Dobro ako je došlo. To je posebno pitanje. Mi smo se ovdje sastali da vidimo ima li načina i koji su to načini da osanemo zajedno, koje su to zajedničke funkcije, na koji način se to može. Ako to ne bude, kada budemo konstatirali da to uopće nije moguće, onda možemo predati stručnjacima, ili ekspertnim grupama, ili neznam ko će već to biti, možda će to biti Savezno izvršno vijeće koje će, ili Predsjedništvo, koje će donijeti neka kakva pravila za razlaz i sačinjavanja tog bilansa kako stoje prava i obaveze itd. Ja, naš zadatak ovdje shvatam i svoj lični zadatak, prije svega, kao zadatak ispitivanja mogućnosti i modaliteta da se ne Jugoslavija, gospodin Kučan, nego jugoslovenska zajednica održi, jedan vid zajedničkog života. Ja nijesam, pri tome, baš prejudicirao, uopće nijesam, čak sam izbjegao ono državna - državna zajednica, jer je to stvar daljih dogovora da će biti državna zajednica ili neće, po nekima apsolutno ne može da bude, po nekima bi trebala da bude. Ja samo govorim o jednom, mislim tako, da je to naš zadatak ovde i to od nas očekuje i ova javnost i svi nas pitaju jesmo li u tom pogledu unapredovali, našli neka kakve dodirne tačke da se zajednica održi. Dakle, nijesmo mi ovde jedna komisija koja će utvrditi modelitet razlaza, rasturanja zajednice. Nego obrnuto, mogućnosti da se ona postavi

na nove temelje. A samo, ja tu, kao i gospodin Gligorov, gledam - vidim malo drugačije stvari, ne mislim da treba preći onu fazu, jer to je jedno - to je radikaliziranje čitavog problema, barem za nas, ja gledam sa pozicije Bosne i Hercegovine, a kad gledam i u drugim sredinama, čini mi se, da sličnih problema imamo. Riječ je o transformaciji postojeće zajednice, koja nije zadovoljila, koja nije položila istorijski ispit. Riječ je o transformaciji sadašnje Jugoslavije u nešto drugo. Mislim da je o tome riječ. Držim da ne bi trebalo da se poslužim jednom komparacijom, reći ću to, recimo, ne razumijem tu gospodina Miloševića on kaže - čini mi se isto kao da bi ovo jedna zajednička kuća, ili zajednička zgrada u kojoj svi stanujemo, onda ko hoće može ostati u toj zgradi, u toj kući može da ostane. Ko neće može se iseliti u taj park pored kuće, jer to je druga stvar. Naravno, da u takom to je kako je bilo pitanje formulirano i kako gospodin Milošević predlaže da se formuliše pitanje u referendum. Ko je za jugoslovensku, a ko je za izlazak iz nje. Gdje? Mi ne govorimo o toj stvari, mi govorimo o transformiranju postojeće jugoslovenske zajednice u jednu novu tvorevinu koja bi bolje odgovarala interesima svih, ova sa pretpostavkom, to upravo radimo što mislimo da postojeća, zato smo se sastali, što mislimo da postojeća ne zadovoljava te interese, ili ne zadovoljava na najbolji način. Dakle, riječ je o tome da se nađe jedna nova konstitucija, ili jedan novi zbir odnosa, jedani novi odnosi između republika koji bi bili primjereniji

interesima svih, a da se ta zajednica ipak održi u nekoj formi. Kakvoj-eto na to pitanje treba da daju odgovor ovi naši sastanci. Pri tome, ne prejdudicirajući da ona mora da bude državna, može da ne bude državna. Ja o tome bih imao naravno svoj neki sud o tome kako bi to izgledalo, ali osnovna je stvar da li bi ta zajednica da opstane da ona postoji kao zajednica da se transformira u neku novu. Ili bi je trebalo prvo rasturiti pa da zajednic nema, pa da onda ti djelovi ponovo razgovaraju. Ja mislim da to treba uraditi direktno, jednostavno transformiranjem postojeće zajednice u jedan novi kvalitet.

MOMIR BULATOVIĆ:

Milan Kučan.

MILAN KUČAN:

Mi smo sada ovako, ponekad ima čovjek osjećaj, da ipak imamo različite prestave o tome o čemu razgovarati. Kad smo počeli krajem leta prošlog, tamo negdje krajem avgusta, mislim da su bile te sjednice, onda smo govorili o tome da je u toj krizi političkoj neophodan nov dogovor, nazvao ga je Jović istorijski o tome kakva će biti budućnost jugoslovenskih naroda, odnosno republika. I tada je bilo rečeno, da to može biti razgovor o novoj zajednici i ja je namerno ne nazivam država ili Jugoslavija ili njen razlaz. Kakva zajednica, ako bi to bilo, to je drugi dio ra-

zgovora. Dakle, mi na tim razgovorima, bar što se Slovenije tiče razgovaramo i o razlazu. Dakle, ne samo o očuvanju te zajednice, da ne ponavljam iz kojih razloga i što se Slovenije tiče, tu je interes gradiran ovako. Samosalna suverena Slovenija i interes, on je podređen barem što se redosleda koraka tiče, tom prvom cilju

Zašto suverenitet? On jeste u praksi tako razumljen kako je o njemu govorio predsjednik Milošević. Kod nas, sa aspekta odluka istorijskih slovenačkog naroda, tako razumljen nije. Mi smo zadržali suverenitet. Mi smo deo tog suvereniteta uključili u međunarodno predstavljanje, i međunarodni subjektivitet prenijeli na saveznu državu, ali ga se nijesmo odrekli. I dao je pravi argument zašto sada želimo da ga vratimo. Armija, jer i ona je počela funkcionirati, ne kao naša zajednička oružana snaga, nego kao faktor za sebe, koji pripada toj nekakvoj nad nama postavljenoj državi, koji ima taj međunarodni subjektivitet. To logika naša, logika koja slijedi istorijske i sadržaj slovenačkog naroda nije i u tom takozvanom deljenom suverenitetu. Naš je problem kako osposobiti Sloveniju da bi mogla preuzeti i vratiti onaj deo svojih suverenih funkcija koje je prenela na saveznu državu. To je inače, argument su pravi, država kao međunarodni subjekt, bez obzira na svoju unutrašnju - odnosno kad se ne uvaži kakva je njena unutrašnja logika, onda ona je naravno za...

...medjunarodnu zajednicu subjekt sa kojim se saobraća. I zato su sve stvari koje se odnose na nas oko posredovanja putem saveznih organa a oni se ponašaju kao da su oni sami stekli svoju ulogu, svoju logiku i svoje, oprostite, legitimitet i svoje nadležnosti. Odlučivanje u saveznim organima, tj. naše odlučivanje ali zajedničko.

KIRO GLIGOROV:

Ja nikad nisam ni mislio, ni tvrdio da Jugoslavija ne postoji, ali ona u dubokoj krizi i u raspadanju i zbog toga smo se i sastali sastajemo se da vidimo kako ćemo izaći iz toga.

Konstruktivan izlaz iz toga je da nađemo novi oblik zajednice na svim onim tačkama gdje postoje interesi. To je jedna stvar.

A druga stvar, zar vam se nečim, pa upravo ovaj stav da ko ne želi da bude u Jugoslaviji ili ko ne priznaje postojanje ove Jugoslavije treba da ide na referendum, da se otcepi, da izađe iz Jugoslavije, obzirom na raspoloženje da imaju svoju suverenu državu Hrvatsku, Sloveniju, Makedoniju, Bosna i Hercegovina isto tako kaže za suverenu Bosnu i Hercegovinu, kao državu ali i za stvaranje jedne zajednice u kojoj će zajednički obavljati sve one funkcije o kojima se budemo dogovorili itd.

Ovaj prilaz ne vodi upravo rasturanju Jugoslavije. Ja se bojim da je to tako. Zato sam i mislio da posle Kranjskog dogovora stav da referendum zapravo ne treba onima koji ostaju u Jugoslaviji nego da na referendum treba da idu oni koji žele da izađu iz Jugoslavije. To je u suštini kraj Jugoslavije.

Po mom mišljenju upravo taj prilaz nije dobar za sve one koji žele da sačuvaju jugoslovensku zajednicu onakvu kakva odgovara interesima svih ovih država u kojima živimo.

MOMIR BULATOVIĆ:

Pa evo dobro. Dozvolite mi sasvim kratko, prije nego što vas pozovem na ručak, već smo sigurno iscrpljeni, moj utisak da smo opet ponovili dosta već korišćenih tema. Sigurno je da sad u političkom životu u Jugoslaviji, odnosno u svim njenim republikama nema dvije riječi koje se više upotrebljavaju od pojmova demokratije i suverenosti. Nažalost, ni oko toga se ne možemo dovoljno razumjeti. Ja naravno neću sada zloupotrebjavati vašu pažnju, pa iznositi ponovo drugačije i različita shvaćanja suverenosti, ali osnovno pitanje i tu se u potpunosti slažem sa Milanom Kučanom je to, suverenost u suštini predstavlja vrhovnu vlast na određenoj teritoriji. Ničim ugroženo, ni čim podijeljeno. E do toga se mora doći kroz porođajne muke, konačno i ovoga svega što je sada u Jugoslaviji. Ja sam uvijek shvatao insistiranja koja sam ja iznosio i zastupao na ovim našim skupovima, ne treba da sprečavaju bilo koju narodnost, bilo koju republiku da do toga cilja dođe, Ali da se to uradi na onaj način koji će minimizirati postojeće sukobe.

Ja ću uzeti sebe za slobodu, pa vas samo podsjetiti, na jedno za mene mnogo drago djelo Slobodana Jovanovića, koje je davno nastalo. Dvije suverene vlasti ne mogu postojati u istoj oblasti, pa makako se precizno njihove nadležnosti razgraničile. To je sasvim jasno, Uzmi te koji god hoćete primjer naš kraj, bilo koju republiku, bilo koju opštinu, jer činjenica je, mi možemo sada da listamo naše dokumente, da posebno države

su imale jedan krug uvijek u kome djeluju samostalno, ali to od sada nije značilo da u tome krugu nijesu podlijezale nadzoru savezne vlasti. Tu sada naravno, postoje različite škole, različita gledanja itd. ali teško će nas negdje dalje odvući sva ova pitanja i sva ova raspravljavanja.

Ja bih zamolio da u nastavku našeg rada se ponovo vratimo i raspravimo sljedeća pitanja. Znači, mi ovdje apsolutno ne možemo da pregovaramo upravo iz onog razloga što se međusobno informišemo. Stalno objašnjavamo naše stavove, predložio bih da je jedini mogući iskorak u ovom pogledu u odnosu na pitanje s kojim smo započeli našu raspravu da se odredimo prema tome da li je potrebno ići na uskladjivanje procedure oko referenduma, da li je potrebno da nastojimo da taj referendum bude, grubo rečeno, jednoobrazan, budući da se faktički svodi na odlučivanje o političkoj budućnosti Jugoslavije, a u okviru toga, drugo pitanje, da li je to uopšte realno i moguće i ukoliko se na tim pitanjima jasno iskristališu naši stavovi, onda mislim da možemo da nastavimo sva ona pitanja koja odavde proizilaze.

Ja bih strašno, također volio da recimo doživljavam realnim ovaj predlog druga Gligorova, da mi izbjegnemo naše međusobne, sada svađe, preračunavanja, koliko je ko kome dužan, to je najracionalna varijanta. Nažalost, to nam u ovom trenutku izgleda da nije realno. Mi, kao što znate, imamo regulisanje međusobnih odnosa republika u prelaznom periodu. Ali s druge strane, mislim da bi bilo i cjelishodno da pokušamo da vidimo kako ćemo i na koji način obavještavati javnost o svemu tome. Da li u stvari, građani će biti u prilici da znaju o čemu i na koji način odlučuju. Drugim riječima predlažem da makar u nastavku razgovora notiramo...

koja su to sporna pitanja koja će u suštini opterećivati našu dalju praksu i naše buduće odnose. Tako da ja bih zamolio sada da u ovoj pauzi za ručak naši saradnici pokušaju jednim kolektivnim radom da notiraju otprilike neki predlog ovog našeg rada, da mi sada podjemo na ručak pa da i tamo kasnije nastavimo naše razgovore. Ako se slažete.

MILAN KUČAN:

Hoćemo li danas doći do principa reguliranja prava i obaveza?

MOMIR BULATOVIĆ:

Ja mislim da to ne bi trebalo da bude sporno.

MILAN KUČAN:

Vremenski nećemo stići.

MOMIR BULATOVIĆ:

Pa evo ako naši saradnici budu uspjeli da naprave taj jedan tekst.

MILAN KUČAN:

Okolo toga što smo prije podne govorili.

MOMIR BULATOVIĆ:

R a u z a za ručak.

MOMIR BULATOVIĆ:

Ako se slažete da nastavimo. Znam da sad nije ugodno, ovo bi bilo više vrijeme za odmor, tim prije što i rezultati, ruku na srce, našeg jutrošnjeg i prijepodnevnog rada nisu nešto posebno ohrabrujući.

Ja bih sada predložio da, ako se slažete ne otvaramo stare teme, dileme i ono što bi vjerovatno zahtijevalo mnogo sati rasprave, ne znam možda bi bilo suviše neskromno da pokušamo da notiramo gdje su tačke saglasnosti gdje su razlike u vidjenjima oko referenduma i da kasnije nastojimo da počnemo ovu temu, odnosno ove teme koje su sada predviđene po našem dnevnom redu, jer očigledno je da ćemo ovdje očigledno postići određeni pomak.

Ja sam uzeo sebi za slobodu da prilikom zaključivanja našeg jutrošnjeg dijela rasprave predložim da se odredimo i prema tome pitanju koje sam i u uvodnoj riječi potakao, da li se uopšte cijeni svrsishodnim da se u odnosu na pitanje referenduma ulože napor i u cilju uskladjivanja postupaka pitanja vremena održavanja i zatim da se ukaže da li je to uopšte realno i moguće. Pa evo neka to bude i neka obnovljena sugestija za ovaj naš nastavak rada.

Evo izvolite.

Jer, ako sam ja dobro notirao i pratio rezultate rasprave činjenično stanje je sljedeće: postoji održanih i nespornih plebiscita, odnosno referendum u Republici u Sloveniji, postoji odluka da se u Republici Hrvatskoj referendum

održi 19. maja, i s druge strane postojala je sugestija koju smo iznijeli drug Slobodan Milošević i ja da se pokuša vremenski uskladiti i sa stanovišta pitanja uskladiti znači odlučivanjem građana. Istovremeno obaviješteni smo od gospodina Izetbegovića, kako se i na koji način pripreme za referendum vrše u okviru Bosne i Hercegovine, čuli smo i kakva su razmišljanja u Makedoniji, s obzirom da bi na neki način trebalo obavijestiti javnost o svemu tome, a s druge strane imajući u vidu činjenicu da to nijesu tajne stvari, nego da se to već odavno zna i da je poznato.

Ja bih zamolio da pokušamo da vidimo šta je u stvari u našim pogledima slično a šta je različito u odnosu na ovo konkretno pitanje. Naravno razlike u gledanjima oko samog sadašnjeg statusa i pozicije republika Jugoslavije su od ranije poznate, i mislim da ne bi bilo dobro da sada nastavimo to vrćenje u jednom ipak začaranom krugu i da koristimo već dosta puta korištene argumente. Toliko.

Dr FRANJO TUDJMAN:

Nas četvorica smo se izjasnili, bilo bi dobro čuti šta misli Srbija i Crna Gora o ovom referendumu, s obzirom na ovako, kako ste spomenuli, ponovili za nas četvoricu.

MOMIR BULATOVIĆ:

Ja sam pokušao u uvodnoj riječi, možda to nije bilo dovoljno sistematski možda prebrzo u samome startu ali sam rekao da su naša razmišljanja u državnom rukovodstvu Crne Gore da predložimo Skupštini Socijalističke Republike Crne Gore da ona raspiše i organizuje referendum o političkoj budućnosti

79.

Jugoslavije, mi smo smatrali da je ovo danas prilika da uskladimo medjusobno proces odlučivanja, jer čak smo to cijenili i toliko značajnim pitanjem koje predstavlja na neki način i mjeru svrsishodnosti referenduma, smatrali smo i dalje smatramo neophodno da se ova pitanja definitivno dogovore i usaglase. Činjenica je, prema našim sadašnjim razmišljanjima, da autonomnim odlukama i neusklađenim vremenima održavanja referenduma po republikama ozbiljno može da se ugrozi sam smisao rezultata referenduma. S druge strane, realna je sasvim pretpostavka i to je ovdje za ovim stolom rečeno, da će se u suštini ponoviti postojeće stanje, i da se mi nakon referenduma, kad potrošimo jedno od najjačih političkih sredstava, kada pitamo naše građane, da ćemo se opet izgleda vratiti na početak, i da ćemo dobiti čini mi se poznate rezultate a nemamo moduse koji bi mogli da nadju te dodirne tačke i zajednička rješenja. Ako smatrate i tražite kakav će biti stav Crne Gore, njega će naravno dati Skupština Socijalističke Republike Crne Gore, ali predlog državnih organa, odnosno Predsjedništva će biti da Skupština raspiše referendum. Ja sam predložio naša razmišljanja, a to je, evo da preciziram.

Sad recimo da Crna Gora bude republika unutar Jugoslavije kao savezne države ravnopravnih republika naroda i građana, i drugo to je naravno sve u radnoj verziji, da Crna Gora postane suverena, nezavisna i samostalna država izvan sadašnje države Jugoslavije, uz mogućnost da se, ukoliko se odredi je li za pitanje broj dva, građani tada i izjasne da li ta nova država želi da pokrene postupak udruživanja u savez suverenih država.

To su, naravno razmišljanja i radna verzija. Ali, činjenica je zaista da se mi moramo suočiti, očigledno da to danas nijesmo u stanju, mislim moramo se suočiti sa rezultatima referenduma daljim postupkom, posljedicama, političkim varijantama koje su tu reakcija međunarodne i domaće javnosti....

... jednim bogatim kompleksom pitanja, koji će, u suštini, uplivisati bitno na sam tok i sadržaj našeg daljeg života ovdje. I da donesemo sutra svi, na referendumu, odluke da se međusobno razdružimo, mislim da je realno procijeniti da je minimum period od 3-5 godina neophodan da se svi ovi materijalni bilansi i neka nova praksa izvedu na čistinu. Jer, jednostavno, u ovom trenutku prosta ekonomska logika i računica pokazuje, da nema tog ekonomskog potencijala, koji može da izdrži sada pripadajući mu dio jugoslovenskih dugova. A, s druge strane, koliko ja razumijem, zabrinutost Evrope i svijeta, nije toliko usmjerena na pitanje, da li ćemo mi naći neka pravedna rješenja, nego ko će garantovati za sve te dugove. Ko će vraćati sve te obaveze. Jer, znate, ako krenemo i nastavimo dalje sa ovim, ja se usudjujem reći, jednostranim i nedovoljno koordiniranim odlukama, onda nas sigurno veoma malo vremena dijeli od toga, da bilo koja od naših republika se proglasi apsolutno nenadležnom za sve naše dugove i da jednostavno, jedni druge povučemo u jedan ponor ekonomske situacije svuda u Evropi i u svijetu.

Ja sam već, recimo, sinoć razgovarao sa našim premijerom, mi smo, recimo sada, jedan smo ugovor potpisali, drugi smo pred potpisivanje. Vrijednost jednog ugovora za zajednička ulaganja je 350, drugog 320 miliona dolara, s tim da se čeka godinu dana da se vidi kakav će rasplet jugoslovenske političke krize biti. A ako nastavimo godinu dana u ovakvim uslovima onda nas, po svoj prilici, neće ni toliko interesovati rasplet. Jer, rasplet može da bude upravo na liniji onoga što je, čini

mi se, najslikovitije odrazio gospodin Izetbegović, jednog pravog socijanog haosa i anarhije.

Toliko.

KIRO GLIGOROV:

Obzirom na to da je jedan referendum bio, jedan je već zakazan, razumeo sam da je to fiktivno, ako se ne može menjati, onda je vrlo teško očekivati, da ćemo mi to u jednom danu obaviti. A izgleda i druga tačka, povezana sa tim, da i tražimo odgovore na ista pitanja, izgleda mi da to nije moguće.

MILAN KUČAN:

Pitanje je vrlo .....

KIRO GLIGOROV:

Koje pitanje?

MILAN KUČAN:

Pitanje sudstva, tako je on rekao.

MOMIR BULATOVIĆ:

S tim da su neka više sugestivna, a neka malo manje.

MILAN KUČAN:

Sve se to svede u saveznoj državi, ili samostalna republika, odnosno država sa potpitanjem koje se udružuje u savez suverenih država. To je pitanje okrenuto, skoro isto, kao i pitanje na Hrvatsku i Sloveniju.

KIRO GLIGOROV:

To je dilema ovih, tako da kažem, republika, kod njih je drugačija formulacija.

MILAN KUČAN:

Ne. Ne ona je bila kako sam to govorio. Prvo, savezna država.

MOMIR BULATOVIĆ:

Drugo je pitanje da Crna Gora postane suverena, nezavisna i samostalna država, izvan sadašnje države Jugoslavije. Koja u potpunosti, koja može da pokrene postupak udruživanja u savez suverenih država.

FRANJO TUĐJMAN:

To može biti isto različito formulirano, ali sa sličnim sadržajem.

MOMIR BULATOVIĆ:

Ne, s time da je, recimo, ovo mnogo manje sugestivno, nego, neće se gospodin Tuđman naljutiti, sad je dovoljno zaista, biračima i građanima u Hrvatskoj samo reći da je to predlog Srbije i Crne Gore, i da nikad ne uzmu to ozbiljno kao razmatranje. Je li tako?

FRANJO TUĐJMAN:

Osim toga, biće kampanje, pa će se objasniti.

MOMIR BULATOVIĆ:

Ali mene su naučili da plebiscit ne dozvoljava kampanju. On traži istinito i objektivno informisanje.

FRANJO TUĐJMAN:

Molim vas lijepo, gdje ste vi to doživjeli, kada u svijetu?

KIRO GLIGOROV:

Da pitam, hoće li Srbija ići na referendum?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ:

Pa ja sam vam rekao da mislim da bi svi trebali da idemo na referendum, s tim da se dogovorimo, zaista, o unificiranju pitanja i uskladimo ga, i provjerimo, taj naš stav i sa saveznim organima, koje ne treba ostaviti u aut, i jednos-

vno se ponašati kao da ih nema. Mislim da to olakšava tok stvari, a ne otežava. Zato sam i rekao, pošto imamo tu dosta tačaka na kojima gledamo indetično stvari i dosta koje se razlikuju, bilo bi korisno da već iduće nedjelje, poslije praznika, sednemo zajedno sa Predsjedništvom SFRJ i pokušamo da te, da napravimo jedan bilans toga dokle smo došli i da pokušamo da nadjemo jedan zajednički prilaz raspletu, da učinimo taj pokušaj, mislim da bi to bilo korisno.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ:

pokušaj, mislim da bi to bilo korisno. Nikome

FRANJO TUDJMAN:

Na kraju smo se dogovorili da referendum provedemo po republikama po dva ova osnovna pitanja. To je bilo dogovor na kraju

SLOBODAN MILOŠEVIĆ:

Znam, ali ta dva osnovna pitanja treba identično da se postave, inače kako ćemo mi da tumačimo rezultate.

MILAN KUČAN:

Meni nije jasno. Treba ustanoviti volju građana po republikama i ako pitanje u slovenačkom plebiscitu nije formulirano identično sa pitanjem koje će postaviti kako vidim Hrvatska ili kako čujem, kako bi mogla formulirati Crna Gora, ali je nesporno utvrđeno šta je volja velike većine Slovenaca. Dakle, taj je rezultat potpuno primjeren sa onim rezultatima koje ćete dobiti. Jedino ako ćete pitati da li ste za to da se ništa ne mijenja, pa i to je primjerenivo, jer tu je otpuno jasno po našem stavu da i to ne dolazi u obzir.

KIRO GLIGOROV:

...pitali da li će Slovenija onda učestvovati u eventualnom savezu suverenih država ili ne treba

MILAN KUČAN:

Kiro mi smo to sve rekli, jer je plebicitno pitanje bilo propraćeno sa dobrim namjerama gdje stoji to. Da Slovenija kao suverena samostalna država ima interesa i zakon, i interesa što ti kažeš, a zakon je rekao do 26. juna

treba uraditi. Prvo, sve institucionalne pripreme da bi Slovenija mogla uspostaviti efektivnu vlast na svojoj teritoriji drugo, početi pregovore o pravnom nasleđstvu, i treće početi pregovore o budućnosti. Dakle, o toj zajednici suverenih država. To je sve uradjeno.

KIRO GLIGOROV:

...o tome eventualno o savezu suverenih država ponovo pitate ...

MILAN KUČAN:

Ja mislim da ćete vjerovatno svi na kraju ako bi došlo recimo do tog konfederalnog ugovora, da ga tako nazovemo, da vjerovtno pre odlučivanja u Skupštini da će to svi proveriti na plebiscitu za nas bi to bilo vrlo pametno, obzirom na to kako smo imali postavljeno pitanje na plebiscitu.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ:

Nemate odluku nego misliš da bi to bilo dobro

MILAN KUČAN:

Nema tu odluke ali vjerujem da će se to tražiti i da će na kraju biti s uspjehom.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ:

Dobro, šta kako dalje ide, čak i kada bi se tako sproveo referendum, šta bi onda trebalo da u nastavku toga sledi.

FRANJO TUDJMAN:

...znači ovo što čujete sada od mene ili od drugih predstavnika Hrvatske pa predlažemo da jedina mogućnost zajedničkog života u budućnosti vidimo na uredjenju novog dogovora, ono što je čak i Jović u ljeto prošle godine nazvao

novim historijskim dogovorom, da ćemo čuti sada vjerojatno volju naroda. Znači da hrvatski narod, građani hrvatske mogu zamisliti znači kao savez suvereni samostalnih država. Ako toga nema ili ako se ne izjasne, jasno ako bi se izjasnili za saveznu državu, onda jasno, onda bi ja i vodjstvo Hrvatske moralo odstupiti, promjeniti svoju politiku ili odstupiti, ali pretpostavljam, jer smo izabrani na takvom programu kakvom sada i postojimo da će to biti tako, ako toga nema, onda sa našeg gledišta jedino pitanje je razlaz.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ:

Dobro, to isto podrazumijeva upravo to što sada govorite podrazumeva da bi dalja faza bila pripremanje shodno ustavu Jugoslavije nekakvog jugoslovenskog akta koji bi trebalo da ima za putokaz rezultat koji se dobija na referendumu.

MILAN KUČAN:

Ja vidim stvarno mnogo jednostavnije.

Referendum će vjerovatno dati jasnu sliku ko je za savez država ko je za samostalne države odnosno savez suverenih država. I onda ima smisla da o savezu država razgovaraju oni koji su za to zainteresirani kako će regulirati odnose, a za savez država oni koji za to imaju interes, a mi smo ja mislim prošli put do kraja rekli, da je moguće onda da se nadje sporazum, nekakav kompromis o nekom ... koegzistencije između te savezne države i država samostalnih da se stvori takva zajednica, ali nema smisla da svi o svemu razgovaramo, pogotovo da razgovaramo oni koji nemaju interesa za jedan vid zajedničkog življenja da mi razgovaramo o sadržaju tog vida.

A da bi imali to pripremljeni, možemo razgovarati o zajedničkim funkcijama, odnosno zajedničkim interesima i možemo razgovarati o principima reguliranja ustavnih prava i obaveza, ne čekajući rezultat tog referenduma.

MILAN KUČAN:

Ako smo se dogovorili, mislim nema smisla više pokretati pitanje referenduma ako smo se dogovorili, otprilike hoćemo pitati, i da se oni sprovedu u republikama, ajmo onda na te druge teme.

KIRO GLIGOROV:

.referenduma, iza referenduma da se rezultati vide da se razgovara o tim zajedničkim interesima odnosno funkcijama, pa onda prema rezultatima referenduma ćemo vidjeti šta ćemo

SLOBODAN MILOŠEVIĆ:

Kada je reč na primjer o promeni jugoslovenskog ustava onda su zaštićena prava svakih od republika, jer se on ne može promeniti bez saglasnosti bilo kojih od republika.

Prema tome, ne postoji opasnost da neka republika bude stavljena u određeni položaj, ni po sadašnjem jugoslovenskom ustavu.

Prema tome, taj aspekt samostalnosti republika je zaštićen postojećim ustavom, ali je reč, ...

SLOBODAN MILOŠEVIĆ

...dakle, o tome da treba svi zajedno da postignemo saglasnost o toj promjeni i o sadržini te promjene.

KIRO GLIGOROV

Ako bi postigli sada, kroz ove naše dogovore, povezano sa referendumom, recimo dogovor saveza suverenih država, onda naš dogovor zamenjuje postojeći Ustav.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ

E tu se mi ne slažemo izgleda, jer dogovor i rezultat referenduma može da bude neki osnov kao politički stav za promenu Ustava a ne da zameni jugoslovenski Ustav.

MILAN KUČAN

Zašto bi mi morali proceduru Ustava da bi utvrdili da on neće više važiti. Racionalno je ovo. Politički dogovor onih koji jesu za saveznu državu će biti polazište da će oni razgovarati o tome kakav će biti njihov novi ustav. Ali mi u tome nećemo učestvovati.

FRANJO TUDJMAN

U početku smo konstatirali, čak je to jedan Jović konstatirao, jel?.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ

Ne razumem šta to znači čak je jedan Jović konstatirao.

FRANJO TUDJMAN

Zato što je Jović, kao političar, dopustite mi

da kažem tu svoju ocjenu, jedan nekonzistentan čovjek koji čak i u tjeku jedne sjednice, stvarima prilazi na ovaj ili onaj način. Ali je napisao i to postoji dokumenat, da je postojeće ustavno stanje nadidjeno da više Jugoslavija kakva je bila po Ustavu ne postoji.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ

Ne da ne postoji, nego da ne može da funkcioniše, da treba menjati taj Ustav.

FRANJO TUDJMAN

Prema tome i stvarnost slovom jednostavičkog sustava, taj Ustav je praktično stavljen van snage, i onim što ste vi donijeli prvi pa mi drugi, Slovenci itd. imamo novo stanje - jedno prelazno stanje i, prema tome, pozivati se sada na nešto što je jedva prisutan mrtvac je iluzorno. Prema tome, nalazimo se i sučeljeni sa činjenicom da smo u prijelaznom stanju, da republike postoje, da imamo različite poglede i riječ je o tome da li možemo naći modus vivendi ili pak da se dogovorimo ajdmo u brakorazvodnu parnicu.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ

Ene, pa tu je jedna od tačaka našeg razlikovanja, jer ja mislim na primjer da ne možemo da isključimo ni Ustav Jugoslavije ni savezne organe iz daljeg toga stvari, upravo radi potrebe održavanja legaliteta toka raspleta jugoslovenske krize.

MILAN KUČAN

Dobro, kako će se sankcionirati u Skupštini. Neće važiti kao naš dogovor. To će važiti kao dogovor republika

91.

i on će donet biti ili izravnim potpisivanjem republičkih skupština, odnosno usvajanjem i naknadno biti, odnosno poslije toga sankcioniran u Saveznoj Skupštini. To je već procedura ali je potpuno jasno da će to time završiti nekim pravnim aktom, ali ne vidim da to mora biti promena Ustava i da će to Ustav dozvoliti kao mogućnost a onda ćemo mi, na osnovu Ustava, opet doneti takav dogovor.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ

Dobro, ali to može da bude ustavni zakon npr.

Sve jedno.

MILAN KUČAN

Ja to stalno govorim da je to sporazum, ili dogovor ili zakon kojeg će doneti Savezna Skupština, ali će ga doneti dogovorom.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ

Samo i po postojećem Ustavu republike saglasno menjaju postojeći Ustav ili donose ustavni zakon i po postojećem Ustavu.

KIRO GLIGOROV

I još neke akcije.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ

I neke akcije, i na to ćemo doći i saplešćemo se na to upravo zbog toga što ćemo svi na koncu da vidimo da se jedno načelo legaliteta mora da postoji. A, naravno, jedna

92.

druga tačka razlikovanja je u tome što se ovde govori o savezu država koje nisu konstituisane, pa se onda opredeljenje pravi o tome da li ste za savez država, koje, u stvari, ne postoje kao takve. Nisu definisane kao takve.

KIRO GLIGOROV

Ima još jedan problem koji smo do sada možda malo zapostavili. Ja se izvinjavam što, ako je neposredni dijalog, i kada se na referendumu, recimo, neko izjasni za savez suverenih država u svojstvu samostalne države, ona još uvek nije međunarodno priznata, po tome ne bi mogla ona sve dok je međunarodna javnost ne prizna da ulazi u bilo kakvu kombinaciju. Neizvodljivo je to da se čeka trenutak kad će biti priznat međunarodni subjektivitet jedne republike. Zato ja neprekidno govorim na tome da treba sad, neposredno, da razgovaramo o zajedničkim interesima i funkcijama. Onda ćemo imati rezultate referenduma. Treba i u međuvremenu i iza toga ići na savezne organe, kad smo se dogovarali o ovom razgovoru mi nismo rekli da prestaje naš kontakt sa Predsjedništvom SFRJ. Ja ne bih imao ništa protiv.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ

Pa zato bi bilo dobro da se, u stvari, ove dileme i ovi problemi na zajedničkom sastanku sa Predsjedništvom SFRJ i predstavnicima Skupštine i SIV-a, koji je još potreban, razjasne i vidi u kom pravcu da se zadnji potezi vuku.

KIRO GLIGOROV

Mi smo se zato sastali da dodjemo do nekog dogovora. O tom dogovoru možemo obavestiti Predsjedništvo

SFRJ i u međuvremenu, ako postignemo neki rezultat u našem dogovaranju o zajedničkim funkcijama, otvara se neka perspektiva da to se ubrza ili ide nekom konstruktivnom rješenju.

MOMIR BULATOVIĆ

Postoji jedna sada stvar, ako dozvolite, koja meni uopšte nije jasna. Recimo, ne vidim u čemu je problem da se ovaj postupak osamostaljivanja, razdruživanja, otcjepljenja reguliše sa stanovišta jedne norme ili Ustavom ili zakonom. E, sad, da vidite, ja doživljavam takvu paradoksalnu situaciju. Naime, mi u Crnoj Gori nemamo namjeru da koristimo to pravo, ali zar nije logičnije i cjelishodnije da upravo oni koji hoće da koriste to pravo stave u jedan legalni okvir. Mi ćemo konačno sami jedne druge morati sutra da priznajemo, a sada, pazite odakle mi krećemo, od . . . .

MOMIR BULATOVIĆ:

... pravno i sa stanovišta međunarodnog subjektiviteta nepostojećih republika koje hoće da budu države i koje će taj put mnogo lakše preći. Taj mukotrpan put međunarodnog priznanja onda ako to ide uz potpunu saglasnost koju će upravo obezbijediti taj jedan postupak dogovoren sa stanovišta ustavnog zakona ili ustavnih promjena. Ne vidim u čemu bi tu bio interes bilo koga da bilo kome nameće šta drugo, nego upravo jedno insistiranje na legalnoj jednoj proceduri koja će apsolutno smanjiti sve moguće nedoumice koje postoje.

MILAN KUČAN

Ne da ne postoji interes za takvo nešto. Naprotiv, postoji interes da se to regulira. Zato je i osnivačka Skupština i donijela tu rezoluciju o razdruživanju i upitala sve skupštine republičke da li se slažu sa takvom procedurom. Odgovor smo dobili, i uprkos vaših uveravanja da ćete predložiti svojim skupštinama da o tome raspravljaju samo od strane Sabora Hrvatske. Dakle, ta procedura koja polazi od potpune ravnopravnosti republika za vas nije prihvaćena. Dakle, ja sam danas rekao mi ćemo morati na kraju ući u jednostrano ostvarivanje volje građana Republike Slovenije, ne što mi želimo to, nego zato jer za drugi put ostvarivanja naše odluke nema spremnosti. A, menjati Ustav samo da bi se utvrdila procedura a pitanje da li će taj Ustav poslije toga još opstati i da li će se primjenjivati ne, to je

95.

za mene suvišan posao. Ja jesam da se ta procedura regulira, ali da se regulira istovremeno sa tim novim dogovorom koji će regulirati i druga pitanja. Pitanje, barem principa za reguliranje međusobnih prava i obaveza, ako ne već ne reguliranje tih prava i obaveza. Jer znam da se neke neće regulirati niz godina. Zato mislim da bi bilo pametnije ne insistirati samo na referendumu nego vidjeti i taj drugi i treći sklop pitanja, pa onda bi možda bilo lakše i odgovoriti na ta pitanja.

FRANJO TUDJMAN

Ne znam da li sam rekao za, podsjetio za ovim stolom ili vani, za onim drugim, ili usputnim razgovorima. Osvrnimo se na situaciju veoma sličnu o našim višenacionalnim odnosima i republikama u Sovjetskom Savezu. Pa tamo su već otišli dalje iz jednog staljinističkog režima su otišli dalje u reguliranju međusobnih odnosa među republikama i narodima i odnosu na stvarnost onih šest republika koje su se izjasnile za samostalnost i u odnosu na onih devet koji su za održanje ali saveza. I u tome potpisuju nove ugovore, dogovore itd. A mi insistiramo na vraćanje na jednu centralističku federaciju na to da savez treba da određuje sve, pa čak i proceduralna pitanja referenduma u pojedinim republikama. A, ipak smo u većoj mjeri, Evropa, i ipak smo u većoj mjeri podložni demokratskim promjenama koje se dešavaju, pa i međunarodnim činionicima.

MOMIR BULATOVIĆ

Kad već pravite tu paralelu, koliko mene sjećanje drži istog dana u svim republikama je bilo isto pitanje.

FRANJO TUDJMAN

I, istovremeno u ovih šest republika u različite dane i različite odluke.

A treba li onda podsjetiti da se slični procesi odvijaju u Češkoj i Slovačkoj, Čehoslovačkoj ili pak da je Evropska zajednica priznala katalonski jezik kao jedan od priznatih evropskih jezika u okviru, iako ta Katalonija nema status naših republika.

MILAN KUČAN

Mi nemamo čak ni status naših bivših pokrajina. Nema status ni naših bivših pokrajina.

MOMIR BULATOVIĆ

Meni je samo žao što se neke paralele prave nedovoljno argumentovano. Ja uopšte nikada nijesam doživio i shvatio to što nam vi stalno govorite da mi predložimo neki model centralističke države. Mi samo predložimo model države.

FRANJO TUDJMAN

Vi predlažete, oprostite, predlažete jedinstvenu državu sa jedinstvenom vojskom sa jedinstvenim međunarodnim subjektivitetom. To je ono što je unatrag od Ustava 1974.godine od proklamiranih načela AVNOJ-a. To je ono što čak jednodržavni Sustav nije mogao da nametne.

MOMIR BULATOVIĆ:

Ja bih predložio da ovo završimo, da bismo mogli ići dalje.